

NÕUKOGUDE KOOLI KUJUNEMINE EESTIS

Eesti NSV Kõrg- ja Keskerihariduse Ministeerium
Tartu Riiklik Ülikool
Eesti NSV TA Ajaloo Instituut
Ed. Vilde nim. Tallinna Pedagoogiline Instituut
Eesti NSV Pedagoogika Teadusliku Uurimise Instituut
Eesti NSV Vabariiklik Õpetajate Täiendusinstituut

Eesti NSV 40. aastapäevale pühendatud
teaduslik konverents

NÕUKOGUDE KOOLI KUJUNEMINE EESTIS

Tartus 1.-2. dets. 1980

TEESID

Tartu 1980

Toimetuskolleegium: L. Andresen, A. Elango (vastutav
toimetaja), V. Haamer, E. Kaisma, V. Kilk,
E. Laul, I. Unt, L. Villand

Apr.
Toimetuskolleegium
Revisioon
5700

S a a t e k s

Eesti kooli ja pedagoogilise mõtte ajalugu uuritakse mitmes meie vabariigi teaduskeskuses.

Eesti NSV Teaduste Akadeemia Ajaloo Instituudis tegeleb sellega spetsiaalne Eesti rahvahariduse ajaloo sektor (juhat. ajalookand. E. Laul) 6-7 koosseisulise töötajaga. Nende lähemaks ülesandeks on ette valmistada mitmekõiteline süstemaatiline ülevaade kooli ja pedagoogilise mõtte arengust Eestis. Kooliajaloo küsimusi uurivad selle instituudi teistegi sektorite mõned teadurid.

Tartu Riiklikus Ülikoolis uuritakse Eesti kooli ja pedagoogilise mõtte ajalugu pedagoogika ja metoodika kateedris (juhat. pedagoogikadoktor prof. I. Unt) ja NSV Liidu ajaloo kateedris (juhat. ajalookand. dots. H. Palamets). Vastavatel teemadel on dots. A. Elango juhendamisel valminud ning valmimas rida kandidaadidissertatsioone; hulk üliõpilasi on nendel teemadel kirjutanud diplomitöid.

Ed. Vilde nim. Tallinna Pedagoogilise Instituudi pedagoogika ja psühholoogia kateedris (juhat. pedagoogikakand. J. Orn) uuritakse Eesti kooli ajalugu varasematel perioodidel. L. Andresen kirjutas sellelt alalt doktoriväitekirja; tema juhendamisel on valminud hulk vastavateemalisi diplomitöid; tema poolt on publitseeritud ka rohkesti allikmaterjali Eesti kooli ajaloo alalt.

Eesti NSV Vabariikliku Õpetajate Täiendusinstituudi (dir. A. Eglon) peatähelepanu on loomulikult pööratud kaasaja õppe- ja kasvatustöö küsimuste lahendamisele. Mõningaid selliseid küsimusi käsitletakse ka ajaloolises aspektis. Instituudi alluvuses töötab Ühiskondlik Pedagoogika Uurimise Instituut (dir. akad. H. Liimets), mille üks probleemgruppe uurib kooli ja pedagoogilise mõtte ajaloo küsimusi (juhendajad dots. A. Elango

ja dots. H. Rannap).

Eesti NSV Pedagoogika Teadusliku Uurimise Instituudi (dir. geograafiakand. dots. O. Nilson) tähelepanu keskuses on koolielu tänapäevaprobleemid, kuid mõnikord käsitletakse neid ka ajaloolises aspektis.

Ka Tallinna Riikliku Konservatooriumi, Eesti Põllumajanduse Akadeemia, TRÜ kehalise kasvatuse teaduskonna, Ed. Vilde nim. Tallinna Pedagoogilise Instituudi mitmesuguste kateedrite üksikud õppejõud uurivad Eesti kooli ja pedagoogilise mõtte ajaloo küsimusi. Sedasama teevad paljud kodu-uurijad Laste Turismi ja Ekskursiooni Keskmaja ning TA Kodu-uurimiskomisjoni juhendamisel.

Et kõigi nende uurijate töötulemustest ülevaadet saada ning ühiselt tulevikuperspektiive kavandada, tullakse aeg-ajalt kokku vabariiklikele kooliajaloo konverentsidele. Esimene taoline konverents toimus TRÜ pedagoogikakateedri algatusel 15.-16. nov. 1968 Tartus. Päevakorras oli küsimusi väga erinevatest ajastutest. Ettekanded publitseeriti kogumikus "Eesti kooli ja pedagoogilise mõtte ajaloo küsimusi", Tartu, 1970, 174 lk. (TRÜ rotaprint).

Teine analoogiline konverents toimus Ed. Vilde nim. Tallinna Pedagoogilise Instituudi algatusel 9. märtsil 1971. a. Tallinnas. Konverentsi tulipunktis oli rahvaharidus Eestis 19. sajandil. Konverentsi ettekannete teesid "Rahvaharidus Eestis 19. sajandil" ilmusid 1971. a., Tallinnas, 72 lk.

Käesolev teesidekogumik juhatab sisse kolmanda taolise konverentsi. Antud juhul on põhiteemaks nõukogude kooli kujunemine Eestis ja konverents on pühendatud Eesti NSV 40. aastapäevale. Konverentsi initsiaatoriks oli TRÜ pedagoogika kateeder ja see viiakse läbi tihedas koostöös teiste ülalmainitud uurimiskeskustega.

A. Elango

konverentsi orgkomitee esimees

Tartus, okt. 1980

NÕUKOGUDE KOOL JA PEDAGOOGIKA RESTIS OKTOOBRI- REVOLUTSIOONI PERIOODIL

NÕUKOGUDE KOOLI KUJUNEMINE LÄTIS OKTOOBRIREVOLUT- SIOONI PERIOODIL (1917-1919)

V l a d i m i r U s i n š

Läti NSV Pedagoogika Teadusliku Uurimise Instituut

1. Pärast Oktoobrirevolutsiooni võitu kehtestati Läti okupeerimata territooriumil (Valmiera, Ģezise ja Valga maakonnad)nõukogude võim. 3,5 kuu jooksul tehti erakordselt ras-
ketes tingimustes koolide ümberkorraldamisel silmapaistvat
tööd: loodi kohalike nõukogude kooliosakonnad, korraldati
õpetajate ümbervalimised, keelati koolides anda usundõpetust,
kehtestati emakeeles õpetamine. Ent juba 1918. aasta algul
tungisid Läti okupeerimata aladele imperialistliku Saksamaa
vaed ja koolide ümberkorraldamise alal alustatud töö katkes.

2. 1919. aasta jaanuaris, kui okupandid olid minema ae-
tud ja Lätis nõukogude võim kehtestatud, algas peaaegu kogu
Läti territooriumil koolide töö ümberkorraldamine uutel, sot-
sialistlikel alustel. Juhendudes bolševike partei programmi-
listest nõudmistest rahvahariduse alal asus Nõukogude Läti
Hariduse Rahvakomissariaat teostama maksuta ja konnustvelik-
ku üldist haridust, realiseerima ühtse töökooli ja nõukogude
koolikorralduse printsiipe, korraldama emakeeles õpetamist
ja looma igakülgsest arenenud isiksuse kasvatamiseks vaja-
likke eeldusi.

3. Selleks oli vaja luua ühtne koolisüsteem, mis avab
kõikidele lastele tee hariduse juurde, ja põhjalikult muuta
õppe- ja kasvatustöö sisu. Kasutades VNPSV koolide abi ja ko-
gemusi, mineviku demokraatlikke traditsioone asus Nõukogude

Läti HRK uute õppeplaanide ja -programmide koostamisele, uute õpikute väljaandmisele. Kasutati ka neid õppeplaanide, mis võeti vastu Läti õpetajate II kongressil Tartus (juunis 1917. aastal). Kõrvuti tööõpetusega kooli töökodades kasutati laialdaselt õpilaste selvet, õpilasi rakendati ühiskonnakasulikkusse ja majanduslikku tegevusse, tehti katset (1919. aasta teisel poolel) lülitada õpilasi tootvasse põllumajanduslikku töösse.

4. Uued ülesanded, mis püstitati Nõukogude Läti koolile, nõudsid õppe- ja kasvatustöö vormide ja meetodite täiustamist. Tuupimise ja drilli asemele, mis olid iseloomulikud vana koolile, propageeriti ja ajapikku juurutati koolipraktikasse niisuguseid õpetamise vorme ja meetodeid, mis soodustasid õpilaste mõtlemise aktiveerimist, nende loovate võimete ja iseseisvuse arendamist. Sellele aitas kaasa paljude õpetajate püüd tugevdada õpetamise sidet praktilise eluga. Õpilaste omavalitsuse kehtestamine soodustas kogu kasvatustöö aktiveerimist ja õpilastel kollektiivsustunde kujundamist.

5. Toimus õpetajate kaadri tugevdamine ja ümberkasvatamine. Sel eesmärgil viidi laial demokraatlikul alusel läbi õpetajate ümbervalimine. Ent peatählepanu pöörati nende ideelis-poliitilisele kasvatamisele. Koolitöötajate konverentsidel, nõupidamistel ja koosolekutel peeti süstemaatiliselt loenguid rahvusvahelisest olukorrast ja õpetajate ülesannetest uues ühiskonnas. Õpetajate kursustel tutvustati kuulajaid ühtse töökooli printsiipidega, õppe- ja kasvatustöö uute vormide ja meetoditega, partei poliitikaga hariduse alal. Ajalehes "Cina" ja kohalikes ajalehtedes avaldati regulaarselt kirjutisi, kus selgitati Kommunistliku Partei poliitikat kõikidel tähtsamatel aladel, sealhulgas ka hariduse alal.

Kuigi alustatud tööd kooli sotsialistliku ümberkorraldamise alal ei saadud viia lõpule (1920. aasta jaanuaris surusid kontrrevolutsiooni ülekaalukad jõud nõukogude võimu Lätis maha), muutis selles suunas tehtud erakordselt pingeline töö kooli ilme, muutis kooli tõeliseks rahvakooliks, mis on kättesaadav töötava rahva kõikidele lastele ja mis kasvatab neid kommunismi ideede vaimus.

OKTOOBRIREVOLUTSIOONI MÕJU EESTI PEDAGOOGILISE MÕTTE ARENGULE

A l e k s a n d e r E l a n g o

Tartu Riiklik Ülikool

1. Kuni Oktoobrirevolutsioonini arenes pedagoogiline mõte Eestis (antud juhul on mõeldud Eestimaa kubermangu ja Liivimaa kubermangu eestlastega asustatud maakondi) kolmes suunas: a) rahvavõõras balti-saksa ja Vene tsaaribürokraatia suund; 2) eesti rahvusliku kodanluse suund ja 3) marksistlik pedagoogika.

2. Balti-saksa pedagoogilise ideoloogia areng tõkestati juba 1887-1889. aastate koolireformiga ja lõplik hoop anti sellele ühenduses Esimese maailmasõjaga. Anakronismina võib mainida balti-saksa teadlase H. Speeri uurimuse "Das Bauernschulwesen in Gouvernement Estland vom Ende des achtzehnten Jahrhunderts bis zur Russifizierung" ilmumist kodanlikus Eestis aastal 1936. Vene tsaaribürokraatia pedagoogiline looming Eestis oli üsna kasin ja piirdus põhiliselt vene klassikalise pedagoogika (K. Ušinski jt.) saavutuste ümberjutustamisega. Teatud katse probleemile sügavamalt läheneda tegi Daugavpilsis seminari direktor A. Šestov, kes 1916. aastal andis Tartus välja teose "Teaduslik pedagoogika ja vene kool" (vene keeles), millele saatesõna oli kirjutanud tookordne Tartu Ülikooli rektor, monarhist V.G. Aleksejev. Teoses propageeriti teadusliku pedagoogika pähe reaktioonilist idealismi ja müstitsismi. Väikesetiraažilise teose mõju oleks sõja keerises jäänud peaaegu märkamata, kui mitte M. Kampmann poleks rutanud seda ajalehe "Postimehe" mitmes joonealuses artiklis ümber jututama. M. Kampmanni teguviis oli seevõrra kohatu, et M. Kampmanni kolleeg J. Sarv seda samas "Postimehes" (5. aug. 1916, nr. 176) vajalikuks pidas naeruvääristada. V. G. Aleksejev

ise avaldas 1920-ndate aastate "Postimehes" seeria artikleid J.Pr. Herbarti ideede propageerimiseks.

Positiivsemalt võib hinnata vene filoloogia prof. N. Grunski tegevust Tartu Ülikoolis, kes seoses keskkooliõpetajate kutsekursustega ülikooli juures aastast 1911 pidas loenguid pedagoogikast ja pedagoogika ajaloo-st. Oma loengud avaldas ta ka trükkis. Need olid selle aja kohta suhteliselt progressiivsed.

Haridusminister P. Ignatjevi koolireformi mõjul võttis tsaarivalitsuse koolibürookraatia küll suhteliselt progressiivse hoiaku, ent kogu selle suuna mõju haihtus Oktoobrirevolutsiooniga peaaegu täielikult. Ainult mõne üksiku, tsaarirajal juhtivatel kohtadel töötanud vanema eesti pedagoogi juures võis seda veel kodanlikus Bestiski tunda (H. Bauer, N. Kann). Tuleb kahetseda, et prof. N. Grunski progressiivsed ideed kuni viimase ajani peaaegu täiesti tundmatuteks jäid.

3. Sügava murrangu kutsus Oktoobrirevolutsioon esile eesti rahvusliku kodanluse pedagoogilise mõtte arengus. Toome selle kohta mõned näited.

Emakeelse hariduse nõudmises piirdus eesti kodanlus kuni Oktoobrirevolutsioonini ainult algkooliga ja mõningate üksikute eestikeelsete keskkoolide asutamise nõudega. Ent ka ses suhtes puudus üksmeel. 1909.a. arvasid E. Burger ja M. Kampmann, et keskkooli vanemates klassides ja kõrgemates koolides eestikeelne õpetus fantastiliseks unistuseks jäävat - eesti keeles puuduvat sellekohane kirjandus ja sõnavara. Kui keegi oleks sellise mõttega esinenud pärast Oktoobrirevolutsiooni, näit. 1920-ndatel aastatel, oleks ta lausa välja naerdud. Oktoobrirevolutsioonist polnud möödunud veel aastatki, kui 1918.a. suvel Tartus loodi Eesti Akadeemiline Ühing, et asuda tegema eeltööd eestikeelse ülikooli avamiseks!

Eesti kodanliku pedagoogika peamine esindaja P. Põld pooldas 1909. aastal veel seisuslikku koolikorraldust, pärast Oktoobrirevolutsiooni oli ta ühtluskooli idee veendunud kaitsja.

Kuni Oktoobrirevolutsioonini nõudis eesti kodanlus ko-

hustuslikku ja tasuta õpetamist ainult 4 algkooliklassi ulatuses. Pärast Oktoobrirevolutsiooni kehtestas seessama kodanlus 6-klassilise kohustusliku ja tasuta alghariduse; üsna paljud nõudsid ka tasuta keskkooli, kuid jäid parlamendis vähemusse.

Kuni Oktoobrirevolutsioonini nõudis kodanlus, et usuõpetus oleks koolis vabatahtlik õppeaine. Pärast Oktoobrirevolutsiooni, 1919. aastal, heideti see koolist hoopis välja.

Naistele kõrgema hariduse nõudmises oli kodanlus enne Oktoobrirevolutsiooni üsna tagasihoidlik. Kui pärast Oktoobrirevolutsiooni naised vallutasid massiliselt mitte ainult üliõpilaste toolid, vaid ka õppejõudude kohad, siis ei paistnud see enam kellelegi imelikuna.

Taolisi näiteid järskudest ümberorienteerumistest eesti pedagoogilise mõtte arengus pärast Oktoobrirevolutsiooni võib tuua veel teisigi. Nad kõik peegeldavad, kui sügav oli mõju, mida avaldas Oktoobrirevolutsioon eesti kodanliku pedagoogilise mõtte arengule, ehkki kodanlus ise ei tahtnud seda tunnustada.

4. Marksistlik pedagoogiline mõte, mis enne Oktoobrirevolutsiooni oli Eesti suhteliselt nõrk (võrreldes näit. Lähtiga), jäi nõrgaks ka pärast Oktoobrirevolutsiooni. Saksa okupatsioon ja 1918.-1920.a. klassisõda pidurdasid selle arengut. Eesti marksistliku pedagoogika peamine esindaja Artur Vallner ei püüsenud oma ideedega mõjule ei Nõukogude Liidus elunevate eestlaste juures ega ka kodanlikus Eestis. Sügavam murrang marksistliku pedagoogika arengus toimus 1919. aastal bolševike partei uue programmi vastuvõtmisega.

LASTE KEHALISEST ARENDAMISEST EESTI RAHVAPEDAGOOGIKAS (VÕRRELDDES NÕUKOGUDE PEDAGOOGIKAGA)

A k s e l T i i k

Eesti Põllumajanduse Akadeemia

1. Nõukogude kooli kehalise kasvatusprobleemide läbistamisel tuleb tähelepanu pöörata ka rahvapedagoogika seisukohtadele. Eesti rahvapedagoogikas leiab kasvava põlvkonna kehaline arendamine eriliselt esiletõstmist. Selles rõhutatakse laste töökuuse ja mehisuse kasvatamist, sest võitlus olemasolu eest nõudis juba lapseeas alates füüsiliste omaduste igakülge arendamist.

2. Feodalismiajastul toimus eesti noorsoo kehaline arendamine rahva hulgas põlvest-põlve edasi antud vaadete ja tavade alusel. Peamiseks vahendiks oli jõukohane töö; laste kehaline arendamine tugines töökasvatuse põhimõtetele. Eesti vanasõnades kõneldakse tööst ja töökuusest väga palju. Üldtuntuks on saanud väljendid "Kus tööd, seal leiba" (Vigala), "Oma teenitud leival on saia maitse" (Hargla), "Tublidus ei tule tööta, osavus ei hooleta" (Vaivara) jne.

3. Lapse töökuuse kindlustamiseks oli eestlastel palju uskumusi ja endeid ning kombetalitusi. Töökuuse kasvatamisel oli suur osatähtsus isiklikul eeskujul (näitlikkusel). "Kuidas isa, nõnda poeg, kuidas ema, nõnda tütar" (Emmaste), "Laps laast vanema küljest" (Vigala) jne.

Laste tööle rakendamisel ja kehalisel arendamisel lähtuti soolistest ja ealistest erinevustest, samuti oli rahvapedagoogikas olulisel kohal õigeaegsuse nõue. "Noorelt painuta looka" (Palamuse), "Väana vitsa, kuni vits väändub" (Paistu). Sellest seisukohast lähtudes on arusaadav laste varase tööle rakendamise nõue. Seejuures jälgiti aga jõukohasuse printsiipi. "Seitsme-aastane seapoiss, kaheksa-aastane karjapoiss, kümne-aastane künnipoiss" (Kodavere).

4. Kõige rohkem hinnati rahva hulgas jõudu. See oli mehe

väärtuse mõõdupuuks. Jõumomendi domineerimist teiste kehaliste võimete üle kinnitavad paljud rahvalaulud, samuti pajatuste rohkus tugevatest meestest ning hiu- ja vägilasmuistendid. Kõigil eesti muinasjutukangelastel on tunnusjooneks üleloomulikud kehalised võimed. Tugevust ülistatakse vanasõnades "Kus härja, seal sõrja" (Ridala), "Kus on kogu, seal on väge" (Kaarma), "Pikk jalg astub pika sammu" (Martna) jne.

5. Juba hällilauludes avalduvad ema salajased soovid, et laps kasvaks tugevaks. Laste kehaline arendamine algas nooremas väikelapseeas. Hüpitus- ja mängituslauludega õpetati müü last tundma ja jäljendama mitmesuguseid tegevusi. Karjaseaastatel toimus laste mitmekülgne kehaline ja tahtelis-moraalne arenemine esmajoones mängides, Kirjandusmuuseumi rahvamängude kogud sisaldavad rikkalikult karjalaste mängu. Esikohal on nende hulgas mitmesugused jooksu- ja viskemängud. Märkimist väärivad ka hüppemängud üle takistuste, samuti jõudu ja osavust arendavad mängud ning ronimine. Hilisemas lapseeas esines õitsil käimine ja sellega seotud ratsutamine.

6. Võimalusi mängimiseks oli lastel ka mitmesugustel rahvakalendri tähtpäeval ja perekondlikel pidupäeval. Feodalsmajaajastul noorsoo hulgas kasutamist leidnud mängudel oli suur üldarendav kasutegur. Kuid rahvamängud ei ole oma tähtsust kaotanud ka tänapäeval. Järjest rohkem leiavad need oma emotsionaalsuse tõttu kasutamist nõukogude kooli kehalise kasvatus tundides.

7. Nõukogude kehalise kasvatus teooria jagab mängud kolme põhirühma: 1) loovmängud, 2) liikumismängud ja 3) sportmängud. Laste poolt mängitud eesti rahvamängud kuuluvad oma enamusel liikumismängude valdkonda. Neid võib jagada kolme gruppi: a) matkimis-, b) kujutlus- ja c) elementaarsed võistlusemängud. Viimasesse gruppi, kus peaaegu asub võistlusmomendil, kuulub enamik eesti rahvamänge. Sportmänge käsitledaval ajajärgul ei harrastatud.

8. Laste kehalisel arendamisel oli oluline ka organismi karastamine. Juba T. Hiärn on pannud tähele eesti laste vähest riietust. Kodus olid lapsed harilikult särgiväel ja jooksid poolalasti ning paljajalu lume sees isegi väike suurema

külmaga. Suvel paljajalu liikumine oli tavaline. A.V. Hupel imestab eesti talupoja vastupidavust külmale, kuumale ja kestvale niiskusele. Taoline karastatus tulenes elu- ja töötingimustest. Varasest lapsepõlvest alates viibiti palju väljas. Laste karastamist soodustas ka suplemine ja laiaulatuslik talvemängude harrastamine.

Materjale eesti rahvapedagoogikast on rikkalikult TA Fr. R. Kreutzwaldi nim. Kirjandusmuuseumi rahvaluule ja käsitähtede osakondade kogudes.

Rahvapedagoogika seisukohad laste kehalisel arendamisel - eeskujus, näitlikkus, õigesegsus, jõukohasus, järjekindlus, mitmekesisus jne. on omased ka nõukogude pedagoogikale.

NÕUKOGUDE KOOLI JA PEDAGOOGIKA KUJUNEMISE
ETTEVALMISTAMINE EESTIS AASTATEL 1920-1940

EESTI ÕPETAJATE SIDEMEIST NÕUKOGUDE LIIDU
HARIDUSELUGA 1920.-1930. AASTAIL

Õ i e E l a n g o
Eesti NSV TA Ajaloo Instituut

1920. aastate algul avaldasid Oktoobrirevolutsiooni ideed ja Nõukogude Liidu haridusalased uuendused Eesti koolikorraldusele mõju EKP juhtimisel areneva revolutsioonilise võitluse kaudu. Õpetajaskonna teadlikum osa oli tuttav marksismi-leninismi ideedega ning mitmed neist kuulusid EKP ridadesse (A. Riisman, V. Telling, A. Vaarandi, J. Rea jt.). Kodanlik valitsus võttis kommunistidelt-õpetajatelt peagi võimaluse koolipöllul tegutsemiseks.

Eesti demokraatlikult meelestatud õpetajate suhted Nõukogude Liidu hariduseluga piirdusid 1920. aastail peamiselt võimaluste piires selle kohta käiva informatsiooni jälgimisega. Oldi teadlikud Nõukogude Liidu haridussüsteemi revolutsioonilisest ümberkorraldamisest ja uutest õppemeetoditest.

Soodustavaks teguriks nõukogude hariduselu tutvustamisel Eestis kujunes Üleliidulise Välismaaga Kultuurisidemete Arendamise Ühingu (VOKS) esindaja tšèle asumine 1927. aastal Nõukogude Liidu saatkonna juures Tallinnas. VOKS-i kaudu õnnestus Eesti progressiivsel haritlaskonnal ja organisatsioonidel sõlmida sidemeid Nõukogudemaas kolleegide ja asutustega, saada ja vahetada trükiseid ning muud informatsiooni hariduselu kohta.

Nõukogude Liidu saavutused kultuurielus, sealhulgas ha-

riduses ja noore põlvkonna kasvatamisel äratasid kogu maailma progressiivses haritlaskonnas 1920. aastate lõpust peale üha suuremat huvi. Sel ajal kasvas ka Eesti intelligenti huvi ja aktiivsus sidemete arendamisel Nõukogude Liiduga. Selleks ajaks oli Nõukogude Liidus tehtud juba suuri edusamme, mis paistsid silma eriti kapitalistlikus maailmas puhkenud majanduskriisi taustal.

Haridusalaseid kontakte Nõukogude Liiduga arendas eelkõige Eesti Õpetajate Liidu ümber koondunud haridustegelaste progressiivsem osa. See avaldus näiteks 1930. aastal pedagogilise nädala ja kooliuuenduse näituse korraldamisel. Grupp näituse komitee liikmeid külastas kogemuste omandamise eesmärgil samalaadset näitust Leningradis. Pedagoog A. Oengo-Johanson pidas 1930. aasta augustis Tallinnas kasvatusteaduslikul nädalal oma muljetest loengu, avaldades Nõukogude Liidu hariduspoliitikale üldist tunnustust. Eriti äratas temas imetlust lasteraamatute suur levik Nõukogude Liidus.

Kasvatusteadusliku nädala puhul saadi Moskvas valminud Nõukogude lastekirjandust tutvustav näitus Tallinna. Selle oli koostanud VOKS koos Vene NFSV Riikliku Kirjastusega. 80 lasteraamatu, arvukate ajakirjade ja 100 illustratsiooni kõrval eksponeeriti ka seda, kuidas sotsialismimaal kasutatakse raamatut ja raamatukogusid noore põlvkonna kasvatamisel. Näituse ajal pidas VNFSV Riikliku Kirjastuse lastekirjanduse osakonna juhataja dr. Maksin eesti kultuuri- ja haridustegelaste palvel kaks loengut: ühe nõukogude lastekirjandusest, teise muuseumi- ja näitusetöö metoodikast.

Algas nõukogude lastekirjanduse tõlkimine ja väljaandmine Eestis, milles suuri teeneid oli pedagoog M. Küla-Nurmi. Nelja aasta kestel (1934. aastaks) oli eesti keeles ilmunud üle 40 nõukogude lasteraamatu. Oktoobrirevolutsiooni 20. aastapäeva puhul 1937. aastal Moskvas toimunud näitusel leidis eksponeerimist 28 (peamiselt Eesti Õpetajate Liidu initsiatiivil) eesti keeles väljaantud nõukogude lasteraamatut.

Eesti õpetajate grupid avaldasid korduvalt soovi külastada Nõukogude Liitu, kuid pole teada, kas sellised ekskur-

sioonid toimusid.

Nõukogude hariduselu tutvustavaid artikleid ilmus Eesti Õpetajate Liidu ajakirjas "Kasvatus" ja ajalehes "Õpetajate Leht". 1933. aastal õnnestus Õpetajate Liidul organiseerida suurt huvi äratanud loeng nõukogude haridussüsteemist ja kooli polütehniliseerimisest (ettekandja VOKS-i esindaja J. Kljavini abikaasa Z. Kljavin). Kodanlike võimude survele pidi loeng olema kinnine, ainult juhtivatele haridustegelastele ja ametiisikutele. Hoolimata võimude keelust avaldas Eesti Õpetajate Liit loengu ajakirjas "Kasvatus". Sellega anti eesti lugejatele esmakordselt põhjalik marksistlik-leninlik ülevaade sotsialismimaa hariduspoliitika eesmärkidest ja saavutustest ning koolisüsteemist.

Nõukogude haridusalase kirjanduse (õpperaamatud, pedagoogilised ajakirjad, teaduslikud uurimused) peamiseks vahendajaks Eestis kujunes Tallinna Pedagoogiline Muuseum A. Jansoni juhtimisel. Muuseumi suures lugemissaalis olid nõukogude ajakirjad ja ajalehed lugejatele alati kättesaadavad. A. Jansoni juhtimisel tegutsenud ühingu "Tõõskool" raamatukauplus oli üks esimesi ja kaua aega ainuke raamatukauplus Eestis, kust oli võimalik vähesel määral tellida nõukogude kirjandust.

Pedagoogiline Muuseum püüdis tutvustada Nõukogude Liitu, tema suurehitusi, uusi linnu, sovhoose, koole jm. kujutatavate filmide ja diapositiivide vahendusel. A. Janson organiseeris Tallinnas laste- ja koolinoortekino. Varsti saigi Pedagoogiline Muuseum oma käsutusse filmi Mitsurinist, mida demonstree-riti Tallinnas jt. Eesti koolides. Ühest J. Kljavini teatest Moskvasse (1937.a.) selgub, et eesti koolinoortele demonstree-riti väga edukalt nõukogude filme.

1936. aastal sõlmis Eesti Õpetajate Liit VOKS-i vahendusel sidemed NSVL Haridustöölaliste Liiduga. Kuigi ulatuslikke suhteid ei saadud siiski arendada, sest kodanlik valitsus püüdis 1930. aastate teisel poolel Eesti Õpetajate Liidu tegevust halvata.

Sidemete sõlmimine Nõukogude Liidu hariduselu oli demokraatlike haridustegelaste teene, nende pingsa võitluse tulemus.

Sidemed esimese sotsialismimaaga, tema hariduselu tutvustamine Eestis ning eriti nõukogude haridusalase kirjanduse levimine aitasid kaasa osa haritlaskonna, sealhulgas eriti pedagoogide, ideoloogilisele mõjutamisele. Õpetajate kaudu mõjutas see ka noorsoo ühiskondlikku teadvust.

Nõukogude hariduselu ja koolikorralduse arenguga kursis olemine soodustas tunduvalt hariduselu sotsialistlikku ümberkujundamist Eestis 1940.-1941. aastal.

JOH. KÄISI KUJUNEMINE NÕUKOGUDE PEDAGOOGIKS

H e i n o L i i m e t s

E. Vilde nim. Tallinna Pedagoogiline Instituut

1. Teaduslike ideede arengut on viimastel aastakümnetel uuritud mitte ainult ajaloolaste, vaid üha suuremal määral teadusloolaste poolt. Eesti pedagoogika arengut ei ole seni teaduslooliselt jälgitud, kui mitte arvestada üht pisikatsset ja sellesuunalist üleskutset (Ляммерс 1972; 1976).

2. Teadusloolise analüüsi peamiste suundade kriitiline analüüs on praegu eesti keeleski kättesaadav (Vihalemm 1979). Johannes Käisi kujunemiskäigu analüüsimiseks lähtekohtade otsimisel on mõistlik toetuda nendele teadusloolistele uurimustele, mis teadusloolaste-marksistide poolt läbi viidud eriti psühholoogia arengu ainestiku varal (Японецкая 1977). Nimetatud distsipliinil on vähemalt teatud osavaldkondades küllalt suur sülgus pedagoogikaga.

3. J. Käisi arengut on mõistlik jälgida temaga seotud teaduslik-praktilise koolkonna ja selle uurimisprogrammi kujunemise kaudu, nii nagu seda marksistlikus teadusloos on ka praktiseeritud. Niisuguse lähenemisviisi puhul ühendatakse orgaaniliselt arengu ajalooline, esemlik-loogiline ja sotsiaal-psühholoogiline aspekt. Meie liidaksime sellele isegi mõned isiksuse arengu psühholoogia momendid.

4. Kogu J. Kõisi didaktilist teooriat kannab kaks põhiideed, nimelt integratsiooniidee, kui üldõpetuse nõuet tänapäevaselt sõnastada, ja õpilaste isetegevuse idee. Hilisemas arenduses jäi domineerima viimane. Nii esimene kui viimane esinesid alguses kitsalt didaktilises mõttes, kuid eriti 30. a. lõpul jõudis J. Kõis ja tema õpilastest suhteliselt suuremal määral teoreetilisel mõtleval B. Rea laiemale üldpedagoogilisele platvormile ning isiksuse arengu ja ühiskonna teenimise kooskõla probleemi juurde. J. Kõisi programmi selline areng on vaadeldav teatud eeldusena nõukogude pedagoogika loovale omaksvõtmisele.

5. Analoogilisi isiksuse ja ühiskonna huvide kooskõla võimaluste otsinguid on varemgi esinenud kodanliku pedagoogika raames ja seda ei saa pidada piisavaks eelduseks nõukogude pedagoogiliste ideede sisulisele omaksvõtmisele. Näib, et tuleb otsida teisi, ja ilmselt teaduseväliseid tegureid, mis oluliselt võisid mõjutada J. Kõisi valikut. Sellise tegurina on vaadeldav ühiskondlik ja sotsiaal-psühholoogiline situatsioon, milles oli J. Kõis kodanliku perioodi lõpul. Ühelt poolt, ta oli kodanlike haridustegelaste kriitika objekt, kusjuures talle omistati koguni kuuluvust "punasesse" pedagoogikasse. Teiselt poolt ta koges paljude oma pedagoogiliste ideede realiseerumatust tolleaegsetes tingimustes. See lõi soodsa pinnase lähenemiseks nõukogude pedagoogikale ja lülitumiseks eesti nõukogude kooli rajajate hulka.

6. J. Kõis lülitus küll aktiivselt haridusellu ja asus pedagoogilises perioodikas vahendama informatsiooni nõukogude pedagoogika kohta, ent sisuliselt ei ole mingeid andmeid, mis võimaldaksid ütelda, et temast oli saanud pedagoog-marksist enne kui 1946.a. Sedasi tuleb hinnata kui marksistliku metodoloogia omaksvõtmise aastat, mitte tema uurimisprogrammi muutumisena marksistlikuks. Marksistliku pedagoogi-mõttelejana esineb ta mittepulitseeritud diskussioonimaterjalides (vaidlus A. Pindi retsensiooni ümber J. Kõisi "Valitud töödele").

7. J. Käisi arenemine marksistlikuks pedagoogiks oli seekord ilmselt mõjutatud teaduslikust diskussioonist A. Pindiga. Diskussioon sunnib alati kindlale positsioonile asuma, suhetama oma vaateid teise omadega. Seepärast tulebki seda pidada väga oluliseks teaduslike ideede arengu tingimuseks.

8. Kahjuks ei olnud J. Käisil võimalusi oma selginenud metodoloogilisi positsioone realiseerida uurimisprogrammis, kuna tollane diskussioon lõppes kahjuks J. Käisi uurijategevuse lõppemisega. Muidugi võib publitseerimata diskussioonimaterjalides aimata programmi edasiarengu võimalusi nõukogude didaktika kontekstis.

9. J. Käisi programmi edasiarenguna tuleb vaadelda didaktika neid iseärasusi, mis ilmnesisid Eesti NSV-s alates 50.a. teisest poolest kuni käesoleva ajani välja. J. Käisi programmi järglastena on vaadeldavad O. Nilsoni ja I. Undi juhitud uurimisprogrammid. J. Käisi mõjusid tuleb näha ka käesolevate ridade autori poolt arendatavas didaktilises programmis.

10. Tuleb arvata, et pedagoogika ajaloo uurimist oleks häda vajalik täiendada teadusloolise. Meie arvates looks see minevikule suuremad eeldused mõjutada positiivselt kaasaega.

JOH. KÄIS RÜHMATÖÖ ARENDAJANA EESTIS

A i n o B e n n o

TRÜ füüsilise geograafia kateeder

Joh. Käis esines algul tšõkooli ja üldõpetuse, hiljem peamiselt õpilaste iseseisva ja individuaalse tšõ propageerijana. Esmakordselt kirjutas Joh. Käis rühmatööd 1928. a., iseloomustades Dalton-kava. Individuaalse tšõ kõrval rõhutab ta oma artiklis ka rühmatööd. Uut hoogu sai kooliuuendustöö 1930.a. Siis avaldas Joh. Käis rea artikleid, kus ta käsitles ka rühmatööd. Ta märgib, et individuaalse tšõviisi

piirid laienevad kui korraldada tööd rühmades; ta iseloomustab rühmatööd kui vahepealset vormi puhtindividaalse ja frontaalse (töö ühisrindel) vahel. Joh. Käis kirjutab: "Üksikunimese tegevusvabadus ei saa olla piiramatut, sest temale esitab oma nõudmisi üldsus ja ühiskond, kelle liikmeks inimene on. Seepärast liituvad individaalsuse põhimõttega sotsiaalse kasvatus nõuded". Artiklis "Isetegevuse psühholoogilis-pedagoogilised alused" väidab ta, et "rühmatöös pähäsevad isetegeva töö kasvatuslikud väärtused mõjule veelgi paremini kui üksikult, individaalselt töötades". Õpilaste oskuste ja teadmiste süvendamiseks soovib Joh. Käis ka klassidevahelist rühmatööd.

Märkimisväärsel kohal on rühmatöö Joh. Käisi hilisemates töödes. 1944.a. märgib ta, et klassis võib esineda kolm tööpõhivormi: 1) ühine, kollektiivne töö, 2) rühmatöö, 3) individaalne töö.

Rühmatöö mõte Joh. Käsil näib pärinevat H. Parkhursti Dalton-plaanist. Lähitudes G. Kerschensteineri individaalsuse põhimõttest jõuab Joh. Käis sotsiaalse kasvatus vajaduseni. 1935.a. kirjutab ta, et "Individaalsuse põhimõtte koos teise olulisema kasvatuseteadusliku printsiibiga - sotsiaalsuse põhimõttega moodustabki uuenduspedagoogika kandva aluse, tema tuuma". Samal aastal rõhutab ta, et "uuenduspedagoogika olulisemaid põhimõtteid on kaks: individaalsuse ja sotsiaalsuse põhimõtte".

Joh. Käis tutvus koolitööga Berliinis, Londonis, Viinis, Zürichis, Soomes ja sai teatud määral inspiratsiooniks Lääne-Euroopa pedagoogiliselt uuendusliikumiselt. Oma hilisemates töödes märgib ta Jena-plaani ja töörühmi väljaspool klassitööd. Ka rühmatöö põhimõtete rakendamine brigaadide meetodil Nõukogude Liidus oli Joh. Käisile tuntud. Seda võib järeldada tema viidetest V. Ivanovi teostele.

Rühmatöö propageerimisel rõhutab Joh. Käis eelkõige selle kui kollektiivse tööviisi väärtust. Kokkuvõtlikult fikseerib ta rühmatöö eesmärgid esmakordselt 1935. a. oma töös "Isetegevus ja individaalne tööviis". Seejuures märgib ta, et eriti hinnatavad on rühmatöö kasvatuslikud mõ-

jud. Ta kirjutab: "Ühistöös esineb ikka tarvidus vastastiku-
seks abistamiseks, tuleb õpetada, juhatada nõrgemat, aga tu-
leb ka rühmakaslaselt abi paluda, nõuküsida. Rühmatöö kas-
vatab vastutust töötulemuste eest ning liidab klassi tööli-
seks tööhiskommaks".

Iseloomustades õpilaste eeldusi rühmatööks märgib Joh. Kõis, et koolitöös ilmnevad üsna varsti laste individuaalsed erinevused (kujutlusvõime, fantaasia, mõtlemine). Lapsed ise märgavad neid ja annavad teatavaid hinnanguid, mis aga tähendab juba ühiskonna kujunemise algust. Ühiskondlikud tunded kasvavad niihästi üldise arenemise kui ka klassielu mõjul. Enamus lastest seltsib meeleldi, tunneb vajadust organiseeruda. Vähem kalduvusi ühistööks on murdeas, sest siis lähevad poiste ja tütarlaste huvid tunduvalt lahku.

Rühmatöö välikseks eelduseks peab Joh. Kõis aineklasseide (kabinettide) olemasolu, mis on sisustatud vastavate õppevahenditega ning omavad oma raamatukogu. Sobivaks mõõbluks sellises klassiruumis on lauad ja toolid, mida vajaduse korral saab ümber paigutada.

Kõige kohasemaks õpilaste arvuks rühmas peab Joh. Kõis 3-5. Liiga suurtes rühmades vähenevad ühistöö võimalused ja need jagunevad tavaliselt 2-3 liikmelisteks allrühmadeks. Kaheliikmeliste rühmade paremuseks on küll see, et nad saavad töötada lauanaabritena harilikus koolipingis. Neist kujuneb aga sageli nn. "sõprusrühm", milles ei ole alati eeldusi viljakaks tööks. Optimaalseks rühmade arvuks klassis on 3-4. Suurtes klassides tuleks organiseerida kõrvalrühmi s.t. ühe ja sama alateema saavad 2-3 rühma. Rühmade isikulise koosseisu osas esinevad Joh. Kõisi seisukohtades varasematel ja hilisematel aastatel teatud erinevused. Oma esimestes töödes toonitab ta, et õpilaste koondumine rühmadesse toimuks iga kord nende endi soovil ja kokkuleppel. 1935.a. märgib aga: "Töörühmade praktika on näidanud, et nad ei saavuta oma eesmärki, kui rühmad moodustatakse õpilaste endi vabal soovil, isiklike sümpaatiate ja sõpruse alusel. Niisuguses rühmas puudub vajalik töömeeleolu ja jääb nõrgaks püüe tööga saavutada ühist sihti". Oma viimases, käsikirjalises, töös soo-

vitab Joh. Käis, et rühmade moodustamisel jäägu lastele vabadus oma töökaaslaste valikul. "Enamasti kujunevad sel teel tõiesti sobivad töörühmad", märgib ta. Õpetaja võib teha rühmades ümberpaigutusi ainult kaaluvatel põhjustel. Iga rühm valib tavaliselt rühmavanema, kes vastutab korra ning töö organiseerimise eest oma rühmas.

Joh. Käisi süsteemis esineb rühmatöö vahepealse astmena individuaalse ja frontaalse (kollektiivse) töö vahel, kusjuures selles nähakse siiski eelkõige üht õpilaste iseseisva töö võimalust, "mis parajal kohal tooks õppetöösse vaheldust ning värskust". Eriti soovitavaks peab ta rühmatööd suuremate teemade käsitlemisel, mis siis jaotatakse rühmade vahel osadeks, et võimaldada õpilastel rohkem töösse süveneda.

Juba oma esimestes töödes hoiatab Joh. Käis, et arusaadavalt ei ole soovitav töötamine rühmades terve kursuse ulatuses, kuigi ainelaadilt see oleks võimalik. Rühmatöö olgu vahelduseks siis, kui see tööviis osutub kõige otstarbekohasemaks.

Paljud Joh. Käisi poolt loodud praktilised näited ning teoreetilised seisukohad rühmatöö organiseerimise kohta on kasutatavad ka nüüdisajal. Seetõttu on lähem tutvumine Joh. Käisi töödega igale õpetajale kahtlemata huvipakkuv ja kasulik.

KOOLIVÕIMLEMISE OLUKORD EESTIS NÕUKOGUDE VÕIMU TAASKEHTESTAMISEL

T i i u P a u

E. Vilde nim. Tallinna Pedagoogiline Instituut

Tsaarivalitsuse suhteliselt tõrjuv hoiak kooli kehalise kasvatuses suhtes mõjustas ka Eesti kodanluse suhtumist sellesse õppeainesse. 1-2 tundi nädalas peeti piisavaks. Õpilaste kehalise kasvatuses teostamiseks vajaliku materiaalse baasi kindlustamisele pöörati vähe tähelepanu.

Noorsoo kehalise kasvatuses alahindamise vastu astusid

välja ka arstid ja tervishoiutöötajad. Esineti ajakirjanduse veergudel artiklitega kehalise kasvatuses vajalikkusest kasvavale organismile, samuti ettekannetega õpetajate kongressidel, kehalise kasvatuses kongressidel. Toodi statistilisi andmeid kooliõpilaste tervisliku seisukorra kohta.

Et suurendada reaktiivse kodanluse tähelepanu õppiva noorsoo kehalise kasvatuses vastu, hakkasid õpetajad ja arstidki seda põhjendama noorsoo kehalise arendamise seisukohalt sõjaväeteenistuses huvides. Toodi esile paljude kutsealuste kõlbmatust sõjaväeteenistuseks. Märgiti, et riik peaks lahendama ka spordi- ja mänguväljakute, võimlate ja ujulate ehitamise küsimuse.

Valusaimaks asjaoluks, mis raskendas koolides kehalise kasvatuses otstarbekohast organiseerimist, oli koolides puudulik materiaalne baas. 1924. aastal toodud statistiliste andmete järgi olid linnaalgkoolides varustatud võimlemissaalidega 70,9%, maa-algkoolides 9,2%. Kuid tuleb arvestada ka seda, et pole täpseid andmeid nn. võimlemissaalide olukorra kohta. Ajakirjanduses mitmete artiklite andmed näitavad, et need "võimlemissaalid" olid enamuses ainult suuremad, hügieeninõuetele mittevastavad klassiruumid koolis, kus viidi läbi kehalise kasvatuses tunde. Sama aasta andmete põhjal oli olukord keskkoolides mõnevõrra parem. 85-st keskkoolist oli võimlemissaal 66-l. Ka koolides spordi- ja mänguväljakutega varustatuses osas ei olnud olukord parem. 1922.-1923. õppeaasta seisuga oli tolloaegsetele normidele vastavaid spordiplatse 25% koolides. Maakondades ei vastanud nõuetele 48,3% spordiplatssidest.

1932. aasta statistiliste andmete järgi oli koolides varustatus kehalise kasvatuses õppevahenditega ebarahuldav ja seda just algkoolides osas. Märgiti, et kui keskkoolides oli peaaegu kõigil enam-vähem vastav varustus olemas, siis algkoolides 47 protsendil puudus varustus täielikult ja 45 protsendil koolides oli varustus vaid osaliselt olemas. 1934. aastal Harjumaa koolivalitsuse poolt korraldatud üleriikliku ankeedi tulemusena selgus, et enamikus koolides puudus spetsiaalne võimlemisruum. Sellena kasutati küll klassiruumes, ko-

ridore, käsitööklasse jne., parimal juhul kooli üldsaali või mõnda koolimaja lähedal asuvat rahvamaa saali. Paljudes koolides viidi kehalise kasvatuse tunnid soodsa ilma korral läbi väljas, halva ilma korral asendati need mõne teise aine tundidega.

Kodanlikus Eestis valmistati algkooliõpetajaid ette seminarides. Seminari lõpetajad pidid olema võimelised õpetama kõiki algkooli õppeplaanis ettenähtud õppeaineid, ka kehalist kasvatust. 1924. aastal määrati Haridusministeeriumi poolt kindlaks õpetajate seminari õppeplan, mis nägi ette igas seminari klassis võimlemist ühes metoodikaga 2 tundi nädalas. Et õpetajate seminarides töötasid kehalise kasvatuse õpetajatena oma ala spetsialistid, võib järeldada, et seminaride lõpetajad said vastavalt tolleaegsele tasemele küllaltki tubli kehalise kasvatuse alase ettevalmistuse.

Et kiirendatud korras valmistada ette kehalise kasvatuse õpetajaid, korraldati 20-ndate aastate algul spetsiaalseid kehalise kasvatuse õpetajaid ettevalmistavaid kursusi. 20-ndate aastate lõpul ja 30-ndate aastate algul lõpetati kehalise kasvatuse õpetajaid ettevalmistavate kursuste korraldamine. Jätkusid aga nii alg- kui keskkoolide kehalise kasvatuse õpetajate täienduskursused, millede peamiseks organiseerijaks kujunes 1922. aastal asutatud Eesti Võimlemisõpetajate Selts.

Kõrgema haridusega kehalise kasvatuse õpetajaid ettevalmistav õppeasutus kodanliku Eesti algaastail puudus. Vähesed selle ala spetsialistid omandasid vastava eriala mitmel pool välismaal. Kuna aga vajadus kõrgema haridusega õpetajate järele oli suur, avati 1928. aastal Tartu Ülikooli arstiteaduskonna juures Kehalise Kasvatuse Instituut, mis andis vaheaegadega töötades ainult 2 lendu lõpetajaid.

Enne Oktoobrirevolutsiooni ei kujunenud Eestis terviklikku kehalise kasvatuse metoodikat. Sama peab nentima ka kodanliku Eesti perioodi kohta. Ilmus küll rida raamatuid kehalise kasvatuse alalt, kuid need olid kas tõlked või õpetajatele abivahendiks määratud metoodilise materjali kogud.

Kestis töötas mitmes riigis ja mitme kehalise kasvatusesüsteemi vaimus ettevalmistuse saanud õpetajaid. See lõi soodsa pinna metoodilise mõtte arenguks. Kasutades mitmekesiseid eeskujusid püüti luua omapärasest Eesti kehalise kasvatusesüsteemi. Selle valmimiseni aga ei jõutud.

Teaduslikult põhjendatum ja kogu algkooli kehalise kasvatusesüsteemi alase töö põhimõtteid käsitlev oli 1936. aastal ilmunud A. Kalamehe "Algkooli kehakasvatuse käsiraamat" (edaspidi "Käsiraamat"). "Käsiraamatu" teoreetilises osas anti ajalooline ülevaade kehalise kasvatusesüsteemi arenemisest, kehaliste harjutuste mõjust kasvavale organismile, lapse organismi iseärasustest erinevatel arenguetappidel ja soovitatavatest harjutustest vastavatel etappidel. "Käsiraamatus" oli toodud suur hulk variante kehalise kasvatusesüsteemi läbiviimiseks nii sees kui väljas, näitlikke tunnikonspekte kergejõustiku-, suusatamise-, ujumistundide jne. läbiviimiseks. Rohkesti üksikasjalikke nõuandeid anti spordiväljaku ja mitmesuguste kehalise kasvatusesüsteemi õppevahendite valmistamiseks. Praktilise materjali osas oli "Käsiraamatus" toodud hulgaliselt harjutusvara vahenditeta ja mitmesuguste vahenditega töötamisel. Ka spordialade (kergejõustik, suusatamine, uisutamine, ujumine jne.) õpetamiseks oli antud rohkesti metoodilisi juhiseid ja harjutusvara. Hinnatav oli "Käsiraamatu" juures ka see, et oli toodud hulgaliselt oskussõnu, millest paljud olid A. Kalamehe enda loodud. Nii nagu paljud A. Kalamehe kehalise kasvatusesüsteemi tunnil esitatud metoodilised nõuded, on ka tema oskussõnadest osa kasutusel veel praegugi.

Kahtlemata võib A. Kalamehe "Käsiraamatut" pidada oma aja parimaks algkooli kehalise kasvatusesüsteemi metoodika õpikuks Eestis. Tema huvitavat ja mitmekesist harjutusvara, eriti looduslike vahenditega (kännud, tarad, puuhalud, kasvavad puud, kraavid) sobiks täiesti kasutada harjutusvara mitmekesistamiseks ka tänapäeval.

KOOLIAIAD EESTIS ENNE JA PÄRAST NÕUKOGUDE VÕIMU KEHTESTAMIST (1940)

V a l d e k o A r o l d

Tudulinna 8-kl. Kool

Kooliaiad said Eestis ametliku eluõiguse 1880-ndate aastate kooliseadustes. Tegelikult rajati üksikud aiad juba varem ja ka aiandust hakati kihelkonnakoolides õpetama juba sajandi esimesel poolel (näiteks Laiusel).

Kooliaedade rajamine kulges väga aeglaselt tempos. Teatav elavnemine toimus khesoleva sajandi 20-ndate aastate teisel poolel. Siis hakkasid kooliaedade vastu tõsisemat huvi tundma ka haridusorganid.

1931.a. viis Haridus-sotsiaalministeerium läbi ankeedi "Teated kooli kohta 1. jaanuariks 1931.a.", mille abil tahteti saada täielikku pilti algkoolide majade seisukorrast. Et ankeet sisaldas küsimusi ka koolide maa ja selle kasutajate kohta, saab statistilisest kokkuvõttest mõningaid andmeid ka aedade kohta. 1930/31. õ.-a. omas maa-algkoolidest maad 87,6%, kooliaed oli 60,2%-l. Suhteliselt kõige rohkem aedu oli Järvamaa koolidel (87,5%), kõige vähem Petserimaal (11,2%-l). Linnakoolide maast üle poole oli majade, õuede ja mänguplatside all. Ja muuks seda ei jätkunudki.

Statistikast leiame andmed ka aedade kasutajate kohta 1930/31. õ.-a. Neiks on %-des;

	linnas	maal
kooli personal	80,6	76,2
õpilased	10,9	2,4
võõrad	-	4,4
üldiseks kasutamiseks	7,9	1,7
teadmata	0,6	15,3

Siit järeldub, et õppeotstarbel rajatud ja kasutatavaid kooliaedu oli alles üpris vähe.

Tol perioodil leidis kooliaedade mõte pooldamist õpetajate kongressidel, õppekavadesse võeti teatavaid soovitusi, vastava suunaga artikleid ilmus pedagoogilises perioo-

dikas, kuid soovitustest palju kaugemale ei jõutud. Paljudes kohtades jäi vildakaks ka arusaamine kooliaia olemusest ja ülesannetest. Kooliaiaaks peeti iga aeda, mis asus kooli juures. Kutselised aednikud ja agronoomid, kes sageli olid nõuandjateks kooliaedade rajamisel, pidasid silmas rakendusliku suunda, tulutoovust, looduslooopetajad tahtsid näha aga aeda enda poolt õpetatava aine teenistuses.

Oli vaja paljude entusiastide (Joh. Käis jt.) kooliaianusaltast tõõd, et võis toimuda üleminek uuele kvaliteedile, mida nõudis Haridusministeeriumi ringkiri nr. 31870 1934.a. koolimajade ümbruse korraldamise ja kooliaedade rajamise asjus.

Nimetatud ringkirjas märgitakse, et suuremal osal koolidest puudub kooliaed, kuigi koolidele tihti on reserveeritud vastavad maa-alad. Ringkiri püstitab nõude, et lähema kolme aasta jooksul saaks koolimajade ümbrus korraldatud ja kooliaiad rajatud. Kohalikke omavalitsusi ja koolide hoolkogusid kohustatakse määrama summasid koolimajade ümbruse korraldamiseks ja aedade rajamiseks. Ringkirja kohaselt peab koolikrundi jaotamise kavand sisaldama järgmisi põhielemente: siseõu, mängumuru, puistee, lilleaed ja ilumuru, õppeaed, õpetajate isiklik tarbeaed. Ringkirjas on planeeritud ka konkreetsed ülesanded aastate ja aastaaegade lõikes. Koolidel, kus on juba aed, kästakse lõhtuda sama ringkirja nõuetest ja antakse vajalikeks ümberkorraldusteks samuti kolmeaastane tähtaeg. Ringkiri sisaldab veel terve rea muid nõudmisi ja juhtnõude.

Kuigi ringkirjas äratoodud plaan oli asjalik ning ajaliselt reaalne, kulges selle täitmine aeglaselt. Nii näitaks kirjutas J. Käis 1936.a. artiklis "Märkmeid kooliaedade korraldamisest", et kooliaedade asutamine ja korraldamine, mida nõuab Haridusministeerium, tekitab koolijuhatajatele ja õpetajatele küllaltki muret, sest eelarvelised summad on naeruväärsest väikesed. Koolid peavad piirduma minimaalsete kulutustega.

Peale rahanappuse oli teisigi raskusi, nende seas kõige tõsisemad - maa puudumine või vähesus ja õpetajate puu-

dulik aiandusalaane ettevalmistus.

18. okt. 1939.a. nõudis Haridusministeerium oma ringkirja nr. 3967 koolimajade ümbruse korraldamise ja kooliaedade rajamise lõpuleviimist järgmise õppeaasta alguseks (1. sept. 1940). 1940.a. märtsis-aprillis Haridusministeeriumile maakonnavalitsustelt laekunud aruannetest võime summeeritult välja lugeda järgmist; 1064 koolist on korras 501, 389 kooli lõpetab vastava töö 1. septembriks 1940, 174 kooli vajab oma ümbruse korraldamiseks ja kooliaia rajamiseks pikemat aega. Need on viimased andmed kodanliku Eesti kooliaedade kohta enne Juunipööret.

Miks ei suudetud kodanlikus Eestis viia kooliaedade rajamist lõpule? Olulisemad raskused olid järgmised.

1) Koolid olid maaga puudulikult varustatud. Mitmes seadusandlikus aktis kohustatakse asjaomaseid instantse varustama koole maaga juba 17. saj. lõpust alates, kuid maa eraomanduse juures ei saanud see kuidagi teoks. Oli koole, kellel üldse polnud maad, oli neid, kellel maad oli napilt. Kui polnud võimalik kooli maal hobust ja lehma pidada, ei olnud ka sõnnikut aia väetamiseks. Palju koole asus endistes mõisa härrastemajades. Asunduskomisjonid vähendasid reeglina koolide põllumaad alla normi, lugedes põllumaaks ka endiste härrastemajade suuri õuesid ja parke. Petserimaa koolidest ca 70 % asus üürimajades. Lisaks ruumide kehvusele puudus neil tavaliselt korralik õu, rääkimata muust maast.

2) Õpetajad ei omanud vajalikke teadmisi, oskusi ja kogemusi kooliaia rajamiseks ja selle töö korraldamiseks. Sageli puudus ka vastav huvi. Näiteks Valgamaa algkoolid olid 1931.a. 100% maaga varustatud, kuid ainult 16 koolil 30-st oli aed, s.o. 53,3%.

3) Aiatööriistad, istikud, seemned, väetised, taramaterjal jm. vajalik olid kallid, koole aga finantseeriti kooliaia osas puudulikult.

4) Õpilased polnud suvel kooli juures ning maastel, kes olid hõivatud karjaskäimisega ja põllutööga vanemate kodus, halvemal juhul käisid karjas võõraste juures, polnud selleks aegagi.

Küsimust ei suutnud lahendada üksikute progressiivsete haridusjuhtide taotlused ega õpetajate-entusiastide püüdlused, kodanlik valitsus ja kohalikud omavalitsused ei suutnud kooli varustada vajaliku maaga eraomanduse puhul. Sisuliselt lahendas küsimuse leninlik Maadekreet, vahela tulnud Suure Isamaasõja tõttu küll alles pärast 1947.a. (ENSV MN määrus nr. 732, 3. X 47 "Algkoolide, mittetäielike keskkoolide ja keskkoolide juures asuvate maatükkide kohta").

Nõukogulik progressiivne hariduspoliitika lahendas soodsalt ka muud kooliaedade rajamisse ja nende kasutamisse puutuvad probleemid. Nõukogude võim varustas maata maaproletariaadi ja kehvikud piisavalt maaga, kõik inimesed leidsid tööd, lapsed vabanesid eksploatatsioonist ning nende suvi muutus vabamaks. See kõik lõi neljakümne aastate lõpul ja viiekümne aastate algul, kui oldi üle saadud sõjajärgsetest raskustest, eeldused kooliaedade hoogsaks rajamiseks, korramiseks ja kasutamiseks õppe- ja kasvatustöös.

KEESTI KOOL JA PEDAGOOGIKA NÕUKOGUDE VÕIMU TAASTAMISE PERIOODIL (1940-1941)

NÕUKOGULIKULE ÕPPETÖÖLE ÜLEMINEK KEESTI KOOLIDES 1940/41. ÕPPEAASTAL

E n d e l L a u l

ENSV TA Ajaloo Instituut

1. Nõukogude võim likvideeris vana mitmetüübilise haridussüsteemi. Endiste progümnaasiumide, reaalkoolide, gümnaasiumide, lütseumide ja kolledžite asemel alustasid 1940/41. õppeaastal tööd riiklikud keskkoolid, kuhu pääses 6-klassilistest algkoolidest, mis kuulusid samuti ühtsesse riiklikku koolivõrku.

2. Riiklikku koolivõrku laiendati. Avati VII klasse algkoolide juurde, kuid ka keskkoolides I, II ja III klasse, s.o. avardati õppimisvõimalusi eelkõige 7.-9. õppeaastani, milleks kodanlikul ajal paljudel võimalused puudusid. Kokku avati 1940. aastal Eesti NSV üldhariduskoolides 252 uut klassi ja nendes hakkas õppima 10000 õpilast rohkem kui eelmisel aastal.

3. Pikendati koolikohustuse kestust ühe aasta võrra, s.o. 14 eluaastalt 15-le või algkooli lõpetamiseni. Õppeaasta kestel 15-aastaseks saanud pidid jätkama õppimist kooliaasta lõpuni. Koolikohustuse realiseerimiseks eraldas Eesti NSV valitsus Hariduse Rahvakomissariaadile vaja minevad täiendavad summad. Puudustkannatavate laste toetamiseks ette nähtud summaksid suurendati.

4. Kaotati õppemaks. Õppemaksust vabastati tööliste, töötava talurahva ja töötava intelligentsi lapsed kõikidel kooliaastmetel. Seda pidid nüüd maksa alates 8-ndast õppeaastast

üksnes need, kelle "vanemad elatavad end mitte tööga saadud tuludest". Nõukogude võim seadis õpilaste jaoks sisse ka teisi, nende arenemist ja õppimist silmas pidades soodustusi.

5. Nõukogulikule õppetööle ülemineku kindlustamiseks vastastati 1940/41. õppeaasta alguseks koolides, kus vaja, kodanliku võimu aegsed koolijuhid ning määrati nende asemele demokraatliku hoiakuga õpetajad. Toimus ka õpetajate ümberpaigutamisi, kusjuures suuremal hulgal ümberpaigutamisi ja töölt vabastamisi ette ei võetud. Rakendati võimalikult kõik kodanlikul ajal töötanud õpetajad, nende hulgas rohkesti naisi.

6. Koolide raamatukogudest kõrvaldati "kirjandus, mis on sisult reaktiooniline, kaitseb või õigustab kapitalistlikku kurnamist, või on sihitud NSV Liidu või kommunismi vastu". Järk-järgult määrati kindlaks kooliõpikute ja -käsi- raamatute ja metoodilise kirjanduse nimekirjad, anti õppeaasta jooksul välja vajalikuks osutunud uued õpikud.

7. Hariduse Rahvakomissariaadi Nõukogu "Alg- ja keskkooli tunnikava määрусega" 2. septembrist 1940 kehtestati 1940/41. õppeaastaks nn. ülemineku õppeplaan. Sellega muutus oluliselt õpetuse sisu nii alg- kui ka keskkoolides. Tuginedes Eesti NSV konstitutsioonile lõpetati nüüd kõikides koolides usuõpetuse õpetamine, samuti palvused. Lõpetati ka kodanlikku natsionalismi ja kodanlikku ideoloogiat propageerivate õppeainete (näiteks progümnaasiumides ja gümnaasiumides olnud kodaniku- ja majandusteaduse, filosoofia, riigikaitseõpetuse) õpetamine. Nendest vabanenud tundide arvel hakati keskkoolides nüüd süvendatumalt õpetama füüsikat (võrreldes endise humanitaarkallakuga gümnaasiumiga kogu keskkooli ulatusega 10 tunni asemel 16 tundi nädalas), keemiat (3 tunni asemel 8 tundi), maateadust (6 asemel 10), loodusteadust (4 asemel 12) ja ajalugu (16 asemel 18 tundi nädalas). Endise ühe kosmograafia tunni asemel 12. õppeaastal õpetati nüüd astronoomiat 11. õppeaastal ühe ja 12. õppeaastal kahe tunniga nädalas. Matemaatika tundide arv (kokku 22) jäi endiseks.

Uute õppeainetena tulid koolidesse vene keel ja konsti-

tutsioon. Mitmed olulised muudatused toimusid õpetatavate ainete sisus isegi siis, kui õpetatava aine nimetust ei muudetud. Nii õpetati 1940/41. õppeaastal ajaloo ka NSV Liidu ajalugu ja maastades NSV Liidu geograafiat.

8. Koolides hakkasid tõlle pioneeri- ja kommunistlike noorte organisatsioonid. Märtsis 1941 tegutses Eesti NSV üldhariduskoolides 800 pioneerimalevat, kuhu kuulus 25000 pioneer. Algas pioneerijuhtide ettevalmistamine.

9. Keskkoolides rakendati 1940. aasta sügisel tõlle kooli (õpilaskomiteed. Koostõls koolide juhtkonna ja kommunistlike noortega etendasid nad olulist osa õpilaste klassivälises tegevuses ning selles nõukogulike traditsioonide rajamisel.

10. 1940. aastal algas õpetajate nõukogulik täienduskoolitus Eestis. ja taas nõukogude pedagoogilise ajakirjanduse (ajakiri "Nõukogude Kool" ja ajaleht "Nõukogude Õpetaja") välja andmine. Tõsteti õpetajate palkasid ja õpetajad hakkasid alates 1940/41. õppeaastast kasutama mõningaid erisoodustusi ning kõiki neid, mis kehtestati Eesti NSV kodanikele 1940. aasta augustis vastu võetud vabariigi konstitutsiooniga.

11. Kõikidel 1940/41. õppeaastal Eesti koolides rakendatud muudatustel oli revolutsiooniline iseloom. Nende eesmärgiks oli üleminek kodanlikult koolikorraldusest ja õpetussüsteemilt nõukogude koolikorraldusele ja õpetus- ning kasvatussüsteemile. Kuigi fašistliku Saksamaa kallaletung Nõukogude Liidule ja järgnenud sõda takistasid nõukogude koolikorralduse täielikku võitu Eestis, andis kõik 1940/41. õppeaastal saavutatu erakordselt suure ajaloolis-praktilise kogemuse, mida kasutati nõukogude kooli kujundamisel Eesti NSV-e pärast Suurt Isamaasõda.

KESTI ÕPETAJASKONNA LÜLITAMINE PIONEERITÖÖSSE PÄRAST JUUNIPÖÖRET

B e n j a m i n N e d z v e t s k i

Ed. Vilde nim. Tallinna Pedagoogiline Instituut

1. Üheks esimeseks uue Haridusministeeriumi ettevõtmiseks 1940.a. suvel oli koolide juures tegutsenud kodanlik-fašistlike noorsoo-organisatsioonide likvideerimine. 4.juuli ringkirjaga Maa- ja Linnakoolivalitsustele juhiti koolijuhatajate tähelepanu vajadusele likvideeritavate "noorte kotkaste" ja "kodutütarde" üksuste varandused võtta kooli valdusse, et neid hiljem saaks koolis otstarbekohaselt kasutada.

2. Kohe pärast pöördelisi sündmusi 1940.a. juunis hakkas legaalselt tegutsema Eestimaa Kommunistlik Noorsooühing, kes kasutas ÜLKNÜ rikkalikke kogemusi. Tingimused olid nüüd teistsugused kui kahekümnendatel aastatel, mil illegaalne EKNÜ organiseeris kommunistlikke lastegruppe legaalsete revolutsiooniliste töölisorganisatsioonide juures.

3. Et pioneerirühmad loodaks kõikides koolides, tuli organiseerimistöösse algusest peale kaasa tõmmata rahvahariduse organeid ja õpetajaid. Haridusministeerium (hiljem Hariduse Rahvakomissariaat) kutsus õpetajaid üles laste koondamist pioneeride ja noorkommunistide organisatsioonidesse soodustama. Kõikidel haridustöötajate instrueerimiskoosolekutel kriipsutati alla vajadust kasvatada õpilastes ühiskondlikku aktiivsust, nende rakendamist pioneeritööle. Vestava ringkirjaga teatati kõikidele koolijuhatajatele, et nad leiaks võimalusi komsomoli- ja pioneerorganisatsioonide tegevuse materiaalseks toetamiseks.

4. Enamik eesti õpetajaskonnast asus kõhklemata nõukogude võimu poolele ja mõistis, et pioneerorganisatsiooni näol saab tal olema hea abiline noorsoo kommunistlikul kas-

vatamisel. Juba 1940.a. augustikuu algul kirjutas "Õpetajate Leht", et kui hakatakse õpilasi organiseerima pioneerirühmadesse, siis õpetajad ei keela omalt poolt kaasabi. Komsomoli ja õpetajaskonna koostöös pioneeriliikumise arendamisel nõudis õpetajatelt mitte ainult head tahet, vaid ka vastavaid teadmisi ja oskusi. Õpetajad jälgisid huviga ajakirjanduses avaldatud pioneeritööd käsitlevaid artikleid, samuti vastavaid raadiosaateid. Pioneeritöö metoodikat käsitleti augustikuus toimunud maakondlikel õpetajate nõupidamistel. Teema "Koolinoorte organiseerimine ja pioneerid" oli päevakorras augustikuu lõpul Tallinnas toimunud õpetajate üldkongressil.

5. Uuele õppeaastale pühendatud avaaktusel tutvustati õpilastele pioneerorganisatsiooni kui uut tüüpi lasteorganisatsiooni olemust. Avaaktusele järgnesid koosolekud klassides, kus lähemalt selgitati pioneerorganisatsiooni eesmäärke, pioneeriks vastuvõtu korda jt. küsimusi. Paljudes koolides esinesid õpilaste ees Tabasalu kursustest osavõtnud kommunistlikud noored. Organiseerimistöö hoogustus veelgi pärast seda, kui septembri lõpul pioneeride organiseerimise büroo asemele loodi EKNÜ KK juurde pioneeride osakond ja vastavad organid pioneeritöö juhtimiseks linnade ja maakondade komsomclikomiteede juurde.

Kõikides maakondades ja linnades korraldati pioneeritöötajate ettevalmistamise kursusi. Nendest võtsid osa aktiivsed kommunistlikud noored ja ka noored õpetajad. Kursusi aitasid sisustada haridusorganite juhtivad töötajad. Pioneeritöö küsimusi käsitleti paljudel koolidirektorite nõupidamistel, õpetajate ja pioneerijuhtide ühistel koosolekutel. Õpetajate ja komsomoli koostöös moodustati kõikides koolides pioneerirühmad. Pioneerorganisatsioon kujunes massiliseks kommunistlikuks lasteorganisatsiooniks.

6. Nõudmine pioneerijuhtide järele oli suurem kui pioneerijuhtide ettevalmistamise seminarid ja kursused anda suutsid. Koolides määrati üks paremaid ja poliitiliselt enam arenanud õpetajaist pioneeride hooldusõpetajaks, kes pidi osutama abi pioneerijuhile ja ühendama kõiki õpetajate jõupingutusi pioneeritöö osas.

7. Pioneeritöö esimesel nõukogude aastal ei olnud vaba puudustest. Pioneeride ideelis-poliitilisel kasvatamisel kasutatavad vormid ei olnud alati lastepärased, liialt kopseeriti täiskasvanute hulgas tehtava kasvatustöö metoodikat. Kohati esines mõningane liialdamine väliste sümbolitega ja parasliikkusega. Sotsialistliku võistluse korraldus ei olnud alati pedagoogiliselt põhjendatud. Eksiti pioneeride aktiivsuse, isetegevuse ja initsiatiivi ning pioneeritöö pedagoogilise juhtimise osas. Mõnel pool esines katseid vastandada pioneerorganisatsiooni koolile ja pioneerijuhti õpetajale. Mõned õpetajad arvasid, et on psalettikkuv osa võtta pioneer- ja komsomoliüritustest, kui neid nimeliselt sinna ei kutsuta. Mõnedel õpetajatel ei olnud küllalt kodanikujulgust tunnistaia oma endiste vaadete ekslikkust, mis olnuks tarvilik eesrindlike õpilaste usalduse võitmiseks. Osa pioneer- ja komsomoliaktivistide seas esines, eriti õppeaasta algul, mõningane endaisoleerimise tendents. Õpetajate ja pioneerijuhtide koostöös küsimusi arutati õppeaasta algul Tallinnas toimunud klassijuhatajate koosolekul ja mitmetel nõupidamistel.

Mitmed vead pioneeritöös esimesel nõukogude aastal on selatatavad kogemuste puudumisega, pioneeritöö uudsusega, eriti arvestades liikumise massilist iseloomu. Mõned küsimused ei olnud ka pedagoogilises teoorias põhjalikult läbi töötatud. Juhtivate komsomoli- ja haridusorganite ühised abinõud lahendasid tekkinud probleeme kiiresti ja valudeta.

8. Massilise pioneeriliikumise arendamine Eesti NSV-s ei toimunud ilma võitluseta. Klassivaenlased ja nende käsilased püüdsid kohati häirida õpilaste kommunistlikku kasvatamist, segada pioneerürituste läbiviimist, takistada õpilaste astumist pioneerorganisatsiooni. Seal, kus see otseselt ei õnnestunud, jutlustati "neutraliteeti" kommunistliku lasteorganisatsiooni suhtes. Leidsid üksikuid õpetajaid, kes püüdsid seista "erapcoletul" ja "haraootaval" positsioonil. Kuid nemad ei määranud Eesti õpetajaskonna poliitilist palet. Valdav enamus õpetajatest võttis pioneer- ja komsomoliorganisatsiooni tööst aktiivselt osa.

Tänu õpetajatele oli pioneeritegevuse pedagoogiline efekt

kõrge. See väljendus huvitavas ja sisukas pioneerirühmade tegevuses, nii laste kui ka pioneerijuhtide valmistuses ühiskondlikust tööst, Eesti NSV kui noore liiduvabariigi omapära arvestamises. Õpetajaskond õigustas partei usaldust sel sündmusterohkel ja poliitiliselt erakordsel ajal.

KÕRGHARIDUSE ÜBERKORRALDAMINE EESTI NSV-s JA TARTU RIIKLIK ÜLICOOL 1940/41. ÕPPEAASTA KEVADSEMESTRIL

H i l l a r P a l a m e t s

Tartu Riiklik Ülikool

1. 1940/41. õppeaastal toimusid suured ja põhimõttelised muudatused meie vabariigi kõrgkoolide - Tartu Ülikooli ja Tallinna Tehnikaülikooli tegevuses. Nende muudatuste läbiviimisel lähtuti leninlikest põhimõtetest, mille kohaselt nõukogulik kõrgkool peab olema avatud töörahva laiadele hulkadele, peab olema tihedalt seotud sotsialistliku ülesehitustöö praktikaga, peab olema poliitiliselt teadlik ning aktiivne.

2. Vaadeldava õppeaasta sügissemestril kujundati kõrgkoolide uus struktuur ja uus juhtkond ning avati nende koolide uksed töötava rahva lastele, kes vabastati õppemaksust ja tagati suures osas stipendiumidega. Kõrgkoolidesse viidi sisse ühtne poliitõpetus kõigile üliõpilastele ja marksismi-leninismi tutvustamine õpiringide kaudu õppejõududele ja teenistujatele. Selles osas tegid suure töö ära kõrgkoolide ühiskondlikud organisatsioonid eesotsas väikesearvuliste kuid teotavate liste ja töögruppide parteiorganisatsioonidega.

3. Palju olulisi muudatusi ja uuendusi tuli realiseerida õppeaasta kevadsemestril. Siis pandi Tartu Riiklikus Ülikoolis alus kaugõppele kirja teel õppimise osakonna loomise näol ja aspirantuurile teaduslik-pedagoogilise järelkasvu tagamiseks.

3. Sotsialistlikke ümberkorraldusi soodustas tutvumine

venemata vabariikide, eriti Moskva ja Leningradi kõrgkoolide tööga, nendelt positiivsete organiseerimiskogemuste ülevõtmine. Ümberkorraldustele tuli kasuks asjaolu, et üleliiduline Kõrgemate Koolide Komitee jättis meie vabariigi Hariiduse Rahvakomissariaadile laialdased volitused pidada muudatuste juures silmas kohalikke tingimusi ning eripära. Eesti NSV Hariiduse Rahvakomissariaat suhtus igati mõistvalt TRÜ probleemidesse ja nende lahendamisse.

5. Esimest korda Eesti kõrgkoolide ajaloos viidi nüüd teaduslik töö kindlale plaanilisele alusale. Püüti arvesse võtta rahvamajanduse ja sotsialistliku ülesehitustöö aktuaalseid vajadusi. Teadusliku Uurimise Instituudi asutamine TRÜ juurde 1941.a. kevadel ja selle tihe seos ülikooli juhtkonna ning professuuriga avas vägagi avarad perspektiivid edasiseks teaduslikuks tegevuseks. Omaette probleemiks, seda just kaadrite osas, tõotas aga kujuneda kaugemates plaanides olev TUI muutmise ENSV Teaduste Akadeemiaks.

6. 1941.a. kevadel puudus ühtne plaan vabariigi kõrgkoolide võrgu väljaarendamisel. Mitmed rahvakomissariaadid taotlesid neile alluvate erialade kaadri ettevalmistamise eraldamist ülikoolist omaette institutide loomise näol. Ülikooli juhtkond oli sellele tendentsile vastu, pidades meie väikesele vabariigile otstarbekamaks paljusid teadusealasid koopera-rivat ühtset ülikooli. Arvamuste lahkiminekud toimusid eelkõige Tartu Riikliku Arstiteaduse Instituudi loomise osas, milline küsimus lahendati 1941.a. kevadel uue instituudi moodustamise kasuks. Alanud sõda ei võimaldanud seda otsust aga ellu viia.

7. Ülikooli juhtkonna ees seisis rida õppetöö organiseerimisega seotud küsimusi. Üleminek kursuste süsteemile ja õppetööst osavõtu muutmise kohustuslikuks tõi endaga kaasa õpperuumide ülekooormatuse. Ruumikitsikus andis tunda ka uute allüksuste moodustamisel. Tuli asuda ühiselamute organiseerimisele. Kodanlike üliõpilasorganisatsioonide likvideerimisel oli TRÜ-le üle antud 11 korporatsioonide ja üliõpilasseltside hoonet, kuid ainult kahte neist sai ülikool enda huvides kasutada, üheksa hoonet oli teiste asutuste ja organisatsioonide val-

duses. Vajaliku hooga ei arenenud ka ülikooli ehitustööd, eelkõige Instituutide hoone (praeguse Keemiahoone) ehitamine.

8. Ülikooli tegevus toimus 1941.a. kevadsemestril varjatud, kuid sellele vaatamata terava ideoloogilise klassivõitluse olukorras, kus mitmed endised õppejõud ja korporandid püüdsid muundatustega kaasnevaid raskusi ning mõõdalaskmisi kasutada nõukoguliku kõrghariduse süsteemi sihilikuks halvustamiseks. Üliõpilaste loengulise töö koormus oli järsult kasvanud ja sel pinnal tekkinud nurinat ruttasid nõukogude ülikoolile vaenulikud elemendid ära kasutama. Kõigele sellele organiseerisid vastulööki rektoraat ja ühiskondlikud organisatsioonid, kuid mitte alati ei olnud see vastulöök küllaldane.

9. Kõigile puudustele ja ebakohtadele vaatamata tehti 1941.a. kevadsemestril ära suur töö nõukogulike kõrgkoolide alusmüüride rajamisel ja uuele süsteemile üleminekul. Selle töö katkestas 1941.a. juunis alanud Suur Isamaasõda, mis sai uueks ja karmiks peatükiks Eesti NSV kõrgkoolide ajaloo.

KESK- JA KUTSEKOOLIÕPETAJATE ETTEVALMISTAMISEST EESTIS 1940/41. ÕPPEAASTAL

K a a r e l K o t s a r

Besti NSV TA Ajaloo Instituut

Kesk- ja kutsekooli nn. teaduslikes ainetes ja võimlemises võis õpetajakutse omandada Tartu Ülikoolis, kõikidel muudel kesk- ja kutsekooliõpetaja kutsealadel toimus ettevalmistamine väljaspool ülikooli. Nii võisid joonistamise ja joonestamise õpetaja kutse omandada Riigi Kunsttööstuskooli või "Pallase" kunstikooli lõpetanud isikud, lauimise ja muusikaõpetaja kutse aga Tallinna Konservatooriumis sellekohase ettevalmistuse saanud. Tehniliste ainete õpetaja kutse võisid saada Tallinna Tehnikumi (1920.a. põhikiri) lõpetajad. Õpetaja kutseõiguse saamiseks nn. oskusainetes (kodumajapidamine,

tõestuslikud ained jne.) oli tarvis vastava kutsekooli lõpetamist ning üldharidust, mis oli vähemalt kahe õppeaasta võrra kõrgem 6-klassilise algkooli kursusest.

1940/41. õppeaastal tõstasid õpetajaid ettevalmistavad õppeasutused vormiliselt veel kodanlikus Bestis kehtestatud seaduste ja eeskirjade järgi, kuid õppe- ja kasvatustöö sisus ning eesmärkides toimus põhjalik murrang.

Senine Didaktilis-metoodiline Seminar (alates 1940. a. 1. aprillist Tartu Ülikooli Pedagoogiline Instituut) sai uue nime - Eesti NSV Pedagoogiline Instituut Tartu Ülikooli juures. Instituuti hakkas juhtima neljaliikmeline instituudi valitsus eesotsas 20. juulil 1940 instituudi direktoriks määratud ajaloo professor Peeter Tarveliga. Instituudi valitsusse kuulusid veel ülikooli esindajana professor Alfred Koort, instituudi õppenõukogu esindajana professor Gerhard Rõgo ja hiljem Hariduse Rahvakomissariaadiks nimetatud Haridusministeeriumi esindajana Juhan Lang.

1940. aasta sügisel võeti õppijaid vastu kahes rühmas. Esimesse rühma võeti ülikooli lõpetanud, aga ka üliõpilasi, kes oma stuudiumiga ülikoolis olid jõudnud lõpukorrale (lõpetanuksid selle tõenäoliselt 1940. aasta teisel või 1941. aasta esimesel poolel). Teise rühma võeti üliõpilasi, kes oma stuudiumi ülikoolis lõpetanuksid 1941. aasta teisel poolel. Mõlemad rühmad pidid osa võtma Pedagoogilise Instituudi loengutest ja seminarides peetud ettekannetest koolilaine metoodikates, hospiteerimistest koolilaine tundides ja tundide arutamistest. Freovitundide andmine, pikaajaline praktiseerimine oma erialal ja süvenemine praktilisse kasvatustöösse oli kohustuslik vaid esimesele rühmale.

Õppetöö instituudis algas oktoobris 1940 endise didaktilis-metoodilise seminariga õppejõudude, ülikooli eriteadlaste ja Tartu keskkoolide õpetajate abiga.

Pedagoogilise Instituudi kasvandikud omandasid teoreetilise pedagoogilise ettevalmistuse Tartu Riiklikus Ülikoolis, kus neil tuli õiendada eksam psühholoogias, üldises kasvatustöös, didaktikas, pedagoogika ajaloos koos eesti kooli ajalooga ja koolitervishoius ning osa võtta pedagoogilisest

Vastuvõtukatsete ja õppetöö tulemused
Eesti NSV Pedagoogilises Instituudis 1940/41. õ.-a.

Tabel 1

Kutseained või nende rühmad	Esitaval- dusi	Lubati- katsetele	Eelkatsete tulemusel võeti vastu						Lõpetas kevadel 1941		
			Neist esimesse rühma ^x						Mehi	Naisi	Kokku
			Mehi	Naisi	Kokku	Mehi	Naisi	Kokku			
Eesti keel ja kirjandus	19	19	5	10	15	4	6	10	4	4	8
Vene keel	13	13			11	2	2	4	-	4	4
Inglise keel	15	12	-	8	8	-	5	5	-	2	2
Saksa keel	16	14	-	6	6	-	5	5	-	2	2
Saksa ja inglise keel	-	-	-	-	-	-	-	-	-	3	3
Ajalugu, konstitutsioon	14	14	5	9	14	4	7	11	3	5	8
Matem., füüs., kosmograafia	10	10	6	1	7	5	-	5	4	1	5
Loodusteadus, keemia, geograafia	8	6	3	3	6	3	3	6	2	3	5
Kauband. ained	5	5	3	2	5	3	1	4	2	1	3
Põllumajand. ained	2 ^{xx}	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Joonistamine	1 ^{xx}	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Vanad keeled	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
K o k k u	103	93	..	..	72	21	29	50	15	25	40

^x Rühmade kohta vt. tekstis

^{xx} Osavõtjate vähese arvu tõttu õppetööd nendel erialadel ei korraldatud

Tabel 2

Tartu Ülikooli kesk- ja kutsekooliõpetajate kutsekomisjonis
1940/41. õppeaastal kutseeksamid sooritanute arv

Kutseained või nende rühmad		Sept. 1941		Jaan. 1941		Mais 1941		K o k k u		
		Mehi	Naisi	Mehi	Naisi	Mehi	Naisi	Mehi	Naisi	Kokku
Joonistamine ja joonestam.	-	-	1	-	-	-	-	-	1	1
Kaubanduslikud ained	-	1	2	-	-	-	-	1	2	3
Saksa keel	-	-	1	-	-	-	2	-	3	3
Ajalugu	-	-	2	-	-	-	-	-	2	2
Kehaline kasvatus	-	-	1	-	-	-	-	-	1	1
Besti keel ja kirjandus	-	2	4	-	-	-	2	2	6	8
Prantsuse keel	-	-	1	-	-	-	-	-	1	1
Matemaatika	füüsika, kosmo- graafia	-	-	-	-	-	-	1	-	1
Inglise keel	pedag., filos.	-	1	-	2	-	-	-	3	3
Loodusteadus	maateadus	-	-	-	1	-	-	-	1	1
Ajalugu	konstitutsioon	-	-	-	-	1	3	1	3	4
Konstitutsioon	-	-	-	-	-	1	-	1	-	1
Inglise keel	saksa keel	-	-	-	-	-	3	-	3	3
Inglise keel	-	-	-	-	-	-	2	-	2	2
K o k k u		4	13	-	3	2	12	6	28	34

proseminarist ühe semestri kestel. Instituut tagas kasvandi-
kele õpetamismeetodite ja -tehnikaga omandamise, samuti nende
tutvustamise õppe-kasvatustöö organisatsiooniga ja tegeliku
korraldusega.

Ülevaate Eesti NSV Pedagoogilise Instituudi vastuvõtu-
katsete ja õppetöö tulemustest annab tabel nr. 1.

Eesti NSV Hariduse rahvakomissari käskkirja alusel 16.
juunist 1941 kuulutas Eesti NSV Pedagoogilise Instituudi tege-
vus lõpetamisele alates 1. augustist 1941 seoses eelseisva
üleminekuga NSV Liidu teistes vabariikides kehtinud etteval-
mistamise süsteemile.

Oma tööd jätkas 1940/41. õppeaastal P. Tarveli eesistu-
misel kesk- ja kutsekooliõpetajate kutseeksamite komisjon
Tartu Ülikooli juures. Selle kaudu said 1940/41. õppeaastal
kesk- ja kutsekooliõpetaja kutse 34 inimest (6 meest ja 28
naist) vt. tabel 2.

EMAKEELEÕPETUSE PROBLEEME NÕUKOGUDE VÕIMU ESIMESIL ÕPPEAASTAL (1940-1941)

A a v o V a l m i s

Ed. Vilde nim. Tallinna Pedagoogiline Instituut

21. juulil 1940 kuulutas Riigivolikogu II koosseis Ees-
ti nõukogude vabariigiks. Senise Haridusministeeriumi aseme-
le moodustati Hariduse Rahvakomissariaat eesotsas N. Andrese-
niga. Uue instantsi ülesandeks sai koolide õppe- ja kasvatus-
töö sisu ümberkorraldamine vastavalt muutunud aja nõudele.
Koostati uued, üleminekuõppeplaanid ja -programmid, asuti uu-
te õpikute koostamisele ning kirjastamisele.

Uued algkooli õppekavad hakkasid kehtima septembrist
1940. Nende eesmärgiks on välja toodud nõukogude kooli eesmärgid
ja ülesanded kasvatustöös alal. Rõhutatakse, et noortes
on vaja kasvatada sotsialistlikku isamaa-armastust, vastutust

tunnet, lugupidamist tõsinimeste vastu. Õppetõõs toonitati laste individuaalsete võimete arendamise vajadust ja ise-seisva tõõ osatõhtsust.

Mis puudutab emakeeleõpetuse asendit üldises õppeplaa-nis, siis siin jäid proportsioonid põhiliselt endiseks: ema-keeletundide arv jäi kogu 6-klassilise algkooli ulatuses pü-sima 41 nädalatunnile.

Algkoolide uutes programmides juhinduti emakeele osas praktilise keeleõpetuse vajadustest. Suurt tähtsust omista-takse siin mitmesugustele kõne-, lugemis- ja jutustamishar-jutustele. Uute õppekavade peamine erinevus vanadest seis-nebki nende harjutuste temaatika ümberkorraldamises ning vii-mises uuele ideoloogilisele alusele, mis loob pinnase õpi-laste edasisele maailmavaatelisele kujundamisele marksismi-leninismi vaimus. Nii ühendati senised koduloolised teemad meie rahva revolutsioonilise võitluse ajalooa, õpilastega vesteldi V.I. Leninist, Suurest Sotsialistlikust Oktoobri-revolutsioonist, tõõkangelaslikkusest jne. Grammatiliste algteadmiste andmises ja kirjandiõpetuses jäähdi algkoolis 1937.a. programme juurde, mis lähtusid põhiliselt ühest eesmärgist: mitte üle koormata lapsi teoreetilise materja-liga, vaid tutvustada neile keele olemust ja struktuuri ees-kätt praktiliste harjutuste kaudu. Seega valitses keelearen-duslik ja õigekeelsuslik suunitlus.

Et uusi õpikuid ei jõutud nii kiiresti koostada ega trükkida, tuli esialgu läbi ajada vanade, kodanlikus koolis käibel olnud õpikutega. Loa nende kasutamiseks andis Hari-duse Rahvakomissariaat. Emakeeles olid algkoolis kasutusel J. Käisi koostatud aabits-lugemik ja tõõvihik, P. Puusepa keeleõpik, H. Jänese ja O. Parlo grammatika. Enne õppeaasta lõppu lisandusid neile veel esimeste täiesti uute nõukogude kooliraamatutena J. Kallaku koostatud "Emakeele lugemik" (I klassile) ja K. Aderi "Emakeele-lugemik. 2. õppeaasta".

Keskooli tunnikavas leidsid aset mõningad muudatused, eriti VIII-X klassis. Nädalatundide üldarv neis klassides tõõusis kahe võrra (sellesse astmesse langes vene keele ja teiste uute õppeainete õpetamise põhiraskus keskkoolis), ema-

keelele määratud tundide arv aga vähenes ühe võrra. Sellega kaasnes paratamatult õpilaste koormuse tõus keskkooliastmes, sest paljudes ainetes jäi programm samaks ja õppida tuli endiste õpikute järgi.

Keskkoolile uusi emakeele õppeprogramme esimesel nõukogude aastal ei jõutud välja anda, kehtima jäi 1938.a. programm ilma olulistest muudatusteta. Grammatika süstemaatilise kursuse esitamise kõrval kandis põhiraskust keelearenduse ja -oskuse viimistlemine ning pidev töö sõnavara ja sõnasutusega. Vanemas astmes (10.-12. klass) jäi peamiseks kirjanduse süstemaatilise kursuse esitamine ning kirjandite ja mitmesuguste referaatide kirjutamine.

Peamiseks õpikuks keskkoolis oli H. Jänese ja O. Parlo "Eesti keele grammatika ja harjutustik koolidele I-IV", kasutada lubati ka E. Muugi ja K. Mihkla "Eesti keskkooligrammatikat ühes harjutustikuga I-V".

Eriti vastutusrikkaks ja tõõrohkeks ajajärguks sai esimene nõukogude aasta meie koolielus õpetajaskonnale: palju tuli ümber õppida, mõndagi ümber hinnata. Hariduse rahvako-missariaat organiseeris mitmesuguseid õpetajate kursusi ja seminare. Tol ajal pandi alus õpetajate suvistele täiendus-kursustele. Esimesed neist toimusid 5. kuni 17. augustini 1940 J. Käisi juhatusel. Emakeeleõpetajate seisukohast oli eriti oluline vabariigi emakeeleõpetajate päevade korralda-mine 25. kuni 26. märtsini 1941, kus pedagooge tutvustati uute suundadega keele-, eriti aga kirjandusõpetuses. Ette-kannetega esinesid noil päevil E. Päll, V. Altkoa, K. Taev, J. Semper jt.

Veebruaris 1941 toimunud EK(b)P IV kongress tegi kokkuvõtte saavutatust ning seadis sihid edaspidiseks. Rahva-hariduse alal nähti 1941/42. õppeaastast ette üleminek ko-hustuslikule 7-klassilisele haridussüsteemile ning 10-klas-silisele keskkoolile (vastavalt Vene NPSV-s ja teistes va-nemates liiduvabariikides käibivale üldhariduse struktuuri-le). Uuest õppeaastast kavandati ka üleminek teiste liidu-vabariikidega ühtlustatud õppepleanidele ja -programmidele. Kongress rõhutas, et noorsoo kommunistliku kasvatuses nurga-kiviks on eelkõige õpetajate eneste ideelis-poliitiline ene-

sethiendamine. Töötati välja ka õpetajate kvalifikatsiooni tõstmise kavad.

Ent viljaka ja rahumeelse ülesehitustöö katkestas sõda.

KOOLISELSE KASVATUS EESTIS ENNE JA PÄRAST NÕUKOGUDE VÕIMU TAASTAMIST 1940. AASTAL

E v a L o o t s a r

Eesti NSV Vabariiklik Õpetajate Tõhendusinstituut

Esimesi andmeid kooliselsete kasvatusasutuste olemasolu kohta Eestis, peamiselt mõisates, on 19. sajandi 60-ndatest aastatest. Neid asutusi oli vähe ja tase madal. Üldiselt oli koolielse kasvatus seisukord enne Oktoobrirevolutsiooni Eestis niisama vilets kui mujalgi tsaari-Venemaal. Koolielseid asutusi oli kõõmiselt vähe. Need vahesedki olid määratud kas ülemkihi kitsale ringile või pakkusid ainult kõige hädapärasemat pesvarju töölislastele, kõõnelemata pedagogiliste põhimõtete rakendamisest laste kasvatamisel ja õpetamisel. Nende lasteasutuste ülalpidajaiks olid enamasti mitmesugused heategevad seltsid, mis kandsid sageli kiriklikku ilmet, mõnikord ka töõsturid ja mõisnikud.

Kodanliku vabariigi põõvil kasvas lasteadeade arv tunduvalt. Omaalitsuse poolt ülalpeetavaks lasteadeades, nn. lastepõõvakodudes viibisid lapsed 9 tundi. Lapsi toideti 2 korda põõvas. Vaseemate laste eest tasus toiduraha sotsiaalosakond. Peale nende oli veel lasteadeu, mida avasid eraisikud ja mitmesugused organisatsioonid. Neis lasteadeades viibisid lapsed vaid 3-4 tundi põõvas. Toitlustamist polnud. Braisikute poolt avatud lasteadeades kandsid lastevanemad kõõik lasteaiaga seoses olevad kulud. Seega teenindasid need lasteasutused vaid jõukate vanemate lapsi, tööliste lastele

olid niisugused lasteaiad kättesaamatud.

Lasteaedade kohta puudus seadusandlus, mis oleks kindlaks määranud nende õiguslikud alused, avamise, ülalpidamise korra jne.

Nii olid lasteaiad jäetud saatuse hoolde, samuti olid täiesti korraldamata lasteaednike palga- ja töötingimused.

Puudus ka lasteaedade töö metoodiline juhtimine. Lasteaedade arv oli liiga väike, et rahuldada meie rahva normaalseid tarvidusi sel alal, Ametlikeil andmeil oli 1937/38. õppeaastal ainult 78 lasteaeda 3961 lapsega, neist eralasteaedu 60, omavalitsuste omi 18.

Nõukogude korra kehtestamine 1940.a. tõi koolieelse kasvatusel alal sügava murrangu. Juba esimestel nõukogude võimu kuudel avati hulk uusi lasteaedu, võeti ametisse riiklik lasteaedade inspektor, loodi Hariduse Rahvakomissariaadi juurde koolieelse kasvatusel osakond, lahendati lasteaednike töö- ja palgatingimused, asuti kavakindlalt teostama lasteaednike ettevalmistust.

1941.a., kui saksa fašistidel õnnestus okupeerida meie vabariigi territoorium, tühistati kõik nõukogude valitsuse korraldused ja määrused koolieelse kasvatusel alal. 1943. a. lõpul ja 1944.a. algul suleti enamik lasteaedu evakueerimise ettekäändel. Lasteaedade ruume kasutasid saksa sõjaväeosad. Lasteaedade sisustus hävines.

1944.a. sügisel, kohe pärast okupantide minemakihutamist asuti lasteaedade taastamisele ja uute lasteaedade organiseerimisele. Eesti NSV Hariduse Rahvakomissariaadi juurde loodi koolieelse kasvatusel sektor. Lasteaedade avamiseks anti vastavad summad, kindlustati toiduratsioonid ja vajalik varustus.

Kui nõukogude korra esimestel aastatel enamik lasteaedu avati haridusorganite poolt, siis hiljem on hakatud suurt tähelepanu pöörama ametkondlike lasteasutuste organiseerimisele.

Nii on näiteks Kohtla-Järve põlevkivitööstus avanud oma töötajate lastele hulgaliselt lasteaedu, samuti on seda teinud kolhoosid ja sovhoosid, kergetööstuse ministriumile al-

luvad asutused jt.

Nõukogude korra aastail on ehitatud palju lasteasudu. Partei XIV kongressi direktiivide kohaselt kerkib veel käesoleval viisaastakul palju ajakohaseid lasteasudu.

Juhtivaks pedagoogiliseks keskuseks koolieelse kasvatuse alal Eesti NSV-s on praegu Haridusministeeriumi Lasteasutuste Valitsus, kus lasteasutustega tegelevad 7 töötajat, kellel on vastav eriharidus.

Lasteaedade metoodilise töö juhtimine ja kaadri kvalifikatsiooni tõstmine kuulub Eesti NSV Vabariikliku Õpetajate Teadusinstituudi lasteasutuste kabinetile, kus töötab 4 vastava eriharidusega inimest.

Käesoleva, 1980.a. algul töötab meie vabariigis 723 lasteasuda 83144 lapsega, neist HM süsteemis 310 lasteasuda, 413 lasteasuda kuuluvad ametkondadele. Vaatamata nõukogude korra ajal lasteaedade võrgu kiirele arengule ei ole seni suudetud kõikide töötavate emade vajadusi rahuldada laste paigutamisel lasteasutustesse.

**ÕÜKOGUDE KOOL JA PEDAGOOGIKA EESTI ESV-S
PÄRAST SUURT ISAMAASÕDA**

**TARTU RIIKLIKU ÜLIKOOI ÜLIÕPILASKONNA SOTSIAALSES
JA RAHVUSLIK KOOSSEIS AASTAIL 1944 - 1979**

A l l a n L i i m
Tartu Riiklik Ülikool

Sõjajärgses 35 aasta jooksul on statsionaarsete üliõpilaste üldarv Tartu Riiklikus Ülikoolis kasvanud enam kui neljakordseks. Üldarvu dünaamikast annab ülevaate tabel 1.

Tabel 1

TRÜ statsionaarsete üliõpilaste üldarv a. 1944-1979
(andmed õppeaasta alguse seisuga)

Aasta	Üliõpilasi	Aasta	Üliõpilasi	Aasta	Üliõpilasi
1944	1351	1956	3007	1968	4018
1945	1975	1957	3055	1969	4114
1946	2162	1958	3022	1970	4184
1947	2595	1959	2955	1971	4322
1948	2939	1960	2934	1972	4378
1949	2936	1961	3039	1973	4430
1950	3168	1962	3177	1974	4551
1951	2094	1963	3266	1975	4722
1952	2129	1964	3411	1976	4852
1953	2347	1965	3473	1977	5010
1954	2718	1966	3679	1978	5171
1955	2870	1967	3500	1979	5444

Samaal ajal on toimunud ka olulised muudatused üliõpilaskonna sotsiaalses ja rahvuslikus koosseisus. Need muudatused kajastavad elanikkonna sotsiaalses struktuuris aastitsidnud rühkeid ja meie vabarilgi internatsionaalsete sidemete tugevdamist.

1944. aasta sügisest peale jätkus juba esimesel nõukogu-

de võimu aastal alguse saanud üliõpilaskonna sotsiaalse koosseisu demokratiseerimise protsess. Eesti NSV Rahvakomissariaadi Nõukogu määrmuses kõrgkoolide tegevuse taasalustamise kohta vabastatud Nõukogude Eesti loeti üliõpilaskonna komplekteerimist tõeliste, kehvikute, keskahtalupoegade ja tõstava intelligentsi hulgast tähtsaks poliitiliseks ülesandeks. Uute üliõpilaste vastuvõtmisel peeti seda ka silmas.

1948/49. õppeaastal moodustasid tõelised 40,9 %, talupojad 36,3 %, teenistujad 22,3 % ja muud sotsiaalsed rühmitused 0,5 % tollasest üliõpilaskonnast. 1950. aastatel toimus üliõpilaskonna sotsiaalses koosseisus olulisemaid muutusi. Kõlas asetleidnud sotsialistlike ümberkorralduste kajastuseks lakkas olemast üksiktalupoegade klassirühmitus. Tema asemel astus kolhoositalurahvas. Võrreldes üksiktalupoegadega õppis ülikoolis kolhoosiperedest pärinevaid üliõpilasi aga tunduvalt vähem. Seda tingis eeskätt suurema osa maanoorte õppimaasumine Eesti Põllumajanduse Akadeemiasse.

Alates 1950. aastatest hakkas üliõpilaskonnas kiiresti kasvama teenistujate arv ja osakaal. See protsess jätkus ka 1960. aastatel. Tõeliste ja kolhoositaluraha osakaal vähenes. Alates 1960. aastate lõpuist pöörati tähelepanu üliõpilaskonna sotsiaalse koosseisu reguleerimisele eesmärgiga suurendada tõeliste ja kolhoosnike osatähtsust. Konkreetseks abinõuks Tartu Riiklikus Ülikoolis oli 1970. aastal ettevalmistusosakonna loomine. Sinna võeti tõelisi ja kolhoosnikuid, kellel oli lõpetatud keskkaridus ja vähemalt aastane tõustaaf, samuti Nõukogude armeest demobiliseeritud noormehi. Selle tulemusena kasvas 1970. aastatel tõelispäritoluga üliõpilaste arv ja osakaal. Kolhoosipäritoluga üliõpilaste arv jätkas aga vähenemist. 1979/80. õppeaastal moodustasid tõelised 40,8 protsenti, teenistujad 54,2 protsenti ja kolhoosnikud 5 protsenti üliõpilaste üldarvust.

Rahvuslikult koosseisult oli üliõpilaskond esimestel sõjajärgsetel aastatel võrdlemisi ühtne. Peale ajaloo-keeleteaduskonna vene filoloogia osakonna toimus õppetöö kõigil teistel erialadel eesti keeles. Sellestõttu said ülikoolis õppida vaid eesti keelt valdavad üliõpilased. Seoses vene

õppekeelega osakondade avamisega ravi, füüsika, rahanduse ja krediidi, spordimeditsiini ning rakendusmatemaatika erialal kasvas teistest rahvustest üliõpilaste hulk ja esikaal Tartu Riikliku Ülikooli üliõpilaskonnas. 1950. aastatel õppis 22 ja 1960. aastatel koguni 41 rahvusest üliõpilasi. 1970. aastatel oli esindatud küll mõnevõrra vähem erinevaid rahvusi, kuid selle eest oli igaks neist enamikul juhtudel arvuliselt kasvanud.

Tabel 2 annab ülevaate statsionaarsete üliõpilaste rahvuslikust koosseisust kümneaastaste ajavahemike järel - 1948., 1958., 1968. ja 1978. aastal. Konkreetseid andmeid on toodud kõigi nende rahvuste kohta, kes nimetatud aastatel olid esindatud enam kui 10 üliõpilasega. Muudest rahvustest on tabelis esitatud kokkuvõtlikud andmed.

Tabel 2.

TRÜ statsionaarsete üliõpilaste rahvuslik koosseis
aastail 1948. 1958. 1968 ja 1978

(andmed õppeaasta alguse seisuga)

Rahvused	Üliõpilasi aastail							
	1948		1958		1968		1978	
	arv	%	arv	%	arv	%	arv	%
Eestlasi	2849	96,9	2101	86,1	3304	82,2	4137	80,0
Venelasi	61	2,1	294	9,7	509	12,7	681	13,2
Juute	22	0,7	48	1,6	82	2,0	74	1,4
Ukrainlasi	-	-	25	0,8	41	1,0	67	1,3
Grusiinlasi	-	-	-	-	2	0,05	33	0,6
Läedulasi	-	-	1	0,05	8	0,2	32	0,6
Soomlasi	3	0,1	12	0,4	15	0,4	32	0,6
Lätlasi	2	0,1	4	0,1	16	0,4	30	0,6
Valgevenelasi	-	-	15	0,5	6	0,15	24	0,5
Ungarlasi	1	0,05	2	0,1	10	0,2	15	0,3
Tatarlasi	-	-	1	0,05	3	0,1	13	0,3
Armeenlasi	-	-	-	-	3	0,1	11	0,2
Muudest rahvustest	1	0,05	19	0,6	19	0,5	22	0,4
Kokku üliõpilasi	2939	100,0	3022	100,0	4018	100,0	5171	100,0

Koos üliõpilaste üldarvu suurenemisega on kasvanud eelkõige eestlastest üliõpilaste hulk. Nad olid ja on arvuli-

selt domineerivaks, mis rahvusliku ülikooli puhul on täiesti loomulik nähtus. Samal ajal on suurenenud teistest rahvustest üliõpilaste arv ning Tartu Riiklik Ülikool on muutunud oma koosseisult järjest rohkem internatsionaalseks, nagu see on omane kõigile Nõukogude Liidu kõrgkoolidele.

Tänu vene õppekeelele osakondadele suurenes eriti vene rahvusest üliõpilaste arv ja osakaal. Algusest peale õppis juute, soomlasi ja lätlasi. Alates 1950. aastatest oli üliõpilaste hulgas rohkemal määral ka ukrainlasi ja valgevenelasi, 1960. aastatest leedulasi, moldaavilasi, armeenlasi ja tatarlasi, 1970. aastatest grusiinlasi. Järjekindlalt on kasvanud põhiliselt Taga-Karpaatiast pärit ungarlastest üliõpilaste arv.

Peale nimetatute on Tartu Riiklikus Ülikoolis õppinud või õpih üksikuid aserbaidžaanlasi, kasahhe, kirgiise, tadžikke, usbekke, abhaase, baškiire, jakuute, karjalasi, mordvalasi, tšerkesse, tšuvašše, burjaate, kalmõkke, karatšaisid, komisid, marisid, osseete, tšetšeenid, tunganeid, udmurte, evanikisid, poolakaid, sakslasi, hispaanlasi, hollandlasi, bulgaarlasi, rootslasi, rumeenlasi, kreeklasi, korealasi, guatemalalasi ja teisi.

Kõige internatsionaalsema koosseisuga on olnud arstiteaduskond.

PEDAGOGILISE KESRKHARIDUSE DÜNAAMIKAST EESTI NSV-S (1944 - 1974)

A h t o K e n n i k
Eesti NSV TA Ajaloo Instituut

1944. aasta sügisel alustasid Eesti NSV-s taas tegevust õpetajate seminarid Tallinnas ja Tartus. Uut, nõukogude koolisüsteemi arvestades hakati nendes ette valmistama I - VII klasside õpetajaid. Õppesega seminarides pikendati viiele aastale ning nõutavaks selhariduseks seati seitse klassi. Õpetajate seminarides valmistati ette kõikide põhiainetes õpe-

tajaid.

Õpilaste arv Eesti NSV koolides kasvas 1940/41. õppeaasta 119,6 tuhandelt 1945/46. õppeaastaks 125,2 tuhandele. Eriti kasvas keskkooliõpilaste arv, mistõttu osa kogeenamusi ja parema ettevalmistusega õpetajaid asus tööle keskkoolides. Keskeriõppeasutuste avamisega siirdus pedagooge ka üldainete õpetajateks tehnikumidesse. Seetõttu (aga ka sõja tagajärjel) oli vähenenud tunduvalt kutsega õpetajate arv alg- ja 7-klassilistes koolides. 1945/46. õppeaastal töötas algkoolides (I-IV kl.) kutseta õpetajaid 61,4% õpetajate koguarvust. 734 õpetajal ehk 13,8% õpetajatest oli lõpetamata keskkharidus.

Õpetajate ettevalmistamise suurendamiseks avati 1944/45. õppeaasta teisel poolel õpetajate seminarid veel Haapsalus ja Rakveres. Keskkooliõpetajaid saadi Tartu Riiklikust Üli-koolist.

Õpetajate seminaride süsteem suutis esimestel sõjajärgsetel aastatel rahuldada üksnes kõige pakilisemaid vajadusi. Lõpetajaid oli suhteliselt vähe ja see ei võimaldanud kaugeltki katta vajadusi. Ka polnud seminarilõpetanute ettevalmistus töötamiseks vanemates (V-VII) klassides täiesti piisav. Sai ilmseks, et varem ajalooliselt väljakujunenud õpetajate seminarid ei suuda enam rahuldada (nii kvantitatiivselt kui kvalitatiivselt) nõukogude ühiskonna areneva koolivõrgu vajadusi.

1. septembrist 1947 reorganiseeriti Tallinna ja Tartu seminarid 6-aastase kursusega õpetajate instituutideks, kus hakati ette valmistama õpetajaid üldhariduskoolide V - VII klassidele. Mõlemas instituudis avati ka kaugõppeosakond. Õpetajate ettevalmistamine toimus siin erialaosakondade (ajaloo, füüsika-matemaatika, loodusteaduse-geograafia jt.) kaudu. Põhieriala kõrval võis omandada täiendava eriala kas laulmise ja muusika, joonistamise ja joonestamise, kehalise kasvatususe või käsitöö ja kodunduse alal. 1950. aasta teisest poolest oli võimalik täiendavaks aineks valida ka vanempioneerijuhi eriala.

Õpetajate instituutide esimesele kursusele võeti 7-klassilise, viiendale keskkooli haridusega. Tegelikult kujunesid

õpetajate instituutide esimesed neli kursust üldharidusliku keskkooli õppeprogrammi omandamiseks, pedagoogilis-metoodiline ettevalmistus anti alles viimastel (V - VI) kursustel. 1950/51. õppeaastast reorganiseeriti õpetajate instituudid 2-aastase kursusega õppeasutusteks, kuhu võeti üksnes keskharidusega noori.

Õpetajate seminarid Haapsalus ja Rakveres jäid algklasside (I-IV kl.) õpetajaid ettevalmistavateks koolideks. Nendes kehtestati 4-aastane õppeaeg. Rakvere Õpetajate Seminaris avati vanempioneerijuhtide osakond, mille lõpetanud said algklasside õpetaja kutse koos õigusega töötada vanempioneerijuhina. 1950. aasta mais nimetati õpetajate seminarid Haapsalus ja Rakveres pedagoogilisteks koolideks. 1949. aasta sügisel avati pedagoogiline kool ka Viljandis.

1950/51. õppeaastaks oli õpilaste arv pedagoogikaõppeasutustes võrreldes 1944/45. õppeaastaga kasvanud üheksa korda, ulatudes 3455-ni. Samal ajavahemikul lõpetas pedagoogikaõppeasutused kokku 1048 inimest, kellest 255 sai I-VII klassi, 205 algklasside (I-IV kl.) ja 588 V-VII klasside õpetaja kutse.

Eesti NSV alg- ja 7-klassilistes koolides asus seega tõlle ligikaudu tuhat nõukogude pedagoogilise koolitusega noort õpetajat. See oli nõukogude võimu sõjajärgsete aastate hariduspoliitika üheks kõige olulisemaks saavutuseks. Nüüdsest peale hakkas järjekindlalt kasvama pedagoogilise keskharidusega õpetajate osakaal Eesti NSV õpetajaskonnas.

1940. aastatel välja arendatud õpetajate ettevalmistamise süsteem võimaldas järgmisel aastakümnel suhteliselt lühikese ajaga suunata I-VII klassidesse tõlle uusi erialase ettevalmistuse saanud õpetajaid. Sellele aitas oluliselt kaasa ka kaugõppeosakondade avamine pedagoogilistes koolides (Haapsalus ja Rakveres 1951, Viljandis 1952).

1950. aastate keskpaiku hakkas vajadus I-VII klassi õpetajate järele saama enam-vähem rahuldatud. Leiti, et edaspidi suudab vabariigi sellelaadseid vajadusi rahuldada üks pedagoogiline instituut ja üks pedagoogiline kool.

Ajavahemikul 1956-1958 lõpetasid tegevuse kõik kolm pe-

dagooigilist kooli. Tegevuse lõpetas ka Tartu Õpetajate Instituut, mille baasil avati 1. septembrist 1955 Tartu Pedagoogiline Kool. Viimane oli 2-aastase õppeajaga ja võttis vastu keskkoharidusega noori. Seal hakati koolitama algklasside õpetajaid.

Haridustaseme üldise kasvu ja keskkohariduse edasiarennmise tingimustes (1950.a. oli IX-XI klasside õpilasi 7235, 1955.a. - 12339 ja 1960.a. - 14828 õpilast) tõusis teravalt päevakorda keskkooliõpetajate suuremal hulgal ettevalmistamine, kui seda suutis Tartu Riiklik Ülikool. Seepärast reorganiseeriti 1. septembrist 1952 Tallinna Õpetajate Instituut üldhariduslikule keskkoolile õpetajaid ettevalmistavaks kõrgemaks pedagoogiliseks õppeasutuseks (instituudiks).

Ajavahemikul 1951-1960 said pedagoogilistest koolidest algklassiõpetaja kutse 2757 (kaugõppe teel 806 ehk 29,2%) ja õpetajate instituutidest V-VII klassi õpetaja kutse 3104 (kaugõppe teel 1409 ehk 45,3%) õpetajat. Saega sai NSV Kogude Eesti haridussüsteem sel ajajärgul pedagoogikaõppeasutustest üle viie tuhande kutsega õpetaja, mis võimaldas rahuldada üldhariduskoolide põhilised vajadused. Eesti NSV õpetajaskonna enamiku moodustasid sel aastakümnel pedagoogilise kooli ja õpetajate instituudi lõpetanud. Samal ajal hakkas ilmema ka kõrgharidusega õpetajate arvu ja osakaalu järkjärguline suurenemine.

1958/59. õppeaastast jätkas pedagoogilise keskeriõppeasutusena tegevust üksnes Tartu Pedagoogiline Kool, kus valmistati ette algklasside õpetajaid ja vanempioneerijuhte. Üldise 8-klassilise koolikohustuse kehtestamise järel hakati sinna astujailt nõudma 8-klassilist eelharidust ning õppeaega pikendati neljale aastale. 1967. aastal avati Tartu Pedagoogilises Koolis muusikaosakond (Tartus) ning kehalise kasvatusõpetajate ettevalmistamiseks filiaal Pärnus. 1968. aastal alustas tegevust kaugõppeosakond. Õpilaste vastuvõtukontingendi suurendamise tulemusena hakkas õpilaste arv 1960. aastail läheneda poolele sajale. 1974/75. õppeaastal oli Tartu Pedagoogilises Koolis 440 õppijat.

Ajavahemikul 1961-1974 andis Tartu Pedagoogiline Kool

vabariigis ligikaudu tuhat õpetajat, kes asusid tööle kas algklassides (I-IV kl.) või muusika ja kehalise kasvatuse õpetajatenä 8-klassilistes koolides.

1960.-1970. aastail jätkus Eesti NSV õpetajaskonnas kõrgharidusega õpetajate osakaalu suurenemine ning keskeri-
haridusega õpetajate osakaalu vähenemine. Pedagoogilise kesk-
haridusega oli 1960. aastal 37,2, 1970. aastal 24,5 ja 1975.
aastal 18,4 protsenti õpetajatest. Neile lisandusid õpetaja-
te instituti (või nendega võrdsustatud õppeasutuste) hari-
dust omavad õpetajad (1975.a. 8,8%). Seega on keskastme pe-
dagoogikaõppeasutused ja nendes ettevalmistuse saanud õpetajad
kõsitletud kolmel aastakümnel etendanud Nõukogude Eesti
hariduselus märkimisväärset osa.

KÜMMET AASTAT VÕT-I KURSUSTE SÜSTEEMI, SELLE SISU JA ORGANISATSIOONI

J a k o b O t s

Eesti NSV Vabariiklik Õpetajate Täiendusinstituut

XXIV kongressi aruandekõnes sm. L. Brežnev märkis, et
"meie ajal toimub niivõrd kiire areng kõikidel elualadel,
et nooruses omandatud haridus on ainult baasiks, mis nõuab
 pidevat teadmiste täiendamist. Seetõttu suure osatähtsuse
omandab süstemaatiline kaadri kvalifikatsiooni tõstmine".¹

Eesti NSV Vabariiklik Õpetajate Täiendusinstituut (VÕT)
loodi Eesti NSV Rahvakomissaride Nõukogu määrusega 23. juu-
nist 1945. nr. 561. Nimetatud määruse lisana kinnitati ka
vastloodud asutuse põhimäärus. (Täiendatud ja ümbertõõtatud
põhimäärused on ilmunud veel 30. juuli 1952, 23. nov. 1959,
29. nov. 1968, 18. märts 1976).

Kõikides nimetatud määrustes märgitakse VÕT-i ühe põ-
hiülesandena õpetajate, koolijuhtide, inspektorite ning teiste
te koolialal töötajate täiendamist (kvalifikatsiooni tõst-

¹ Материалы XXIV съезда КПСС. М., 1971, с. 85 - 86.

mist). Vastavates dokumentides fikseeritakse ka, et VÕT täidab temale pandud ülesandeid kursuste, seminaride, nõupidamiste, konsultatsioonide, praktikumide jne. korraldamise ja organiseerimise teel.

Esmakordselt ja küllalt põhjalikult töödeldi õpetajate kvalifikatsiooni tõstmise ajutised alused 1968.aastal (HM kk. nr. 150 29. nov. 1968.a.). Uued täiendatud kvalifikatsiooni tõstmise alused I viisaaastakuks ilmusid 1975.aastal (HM kk. nr. 176 6. nov. 1975.a.).

Kanjuks toimus kogu Nõukogude Liidus kuni 1968.a. kursuste korraldamine ja kvalifikatsiooni tõstmine empiriliselt. Pedagoogika teoorias ei olnud ühtki uurimust, mis oleks käsitlenud kursuste mahtu, temaatikat, puudusid teaduslikult põhjendatud ja piiritletud õppeplaanid ja programmid. Seega puudus kvalifikatsiooni tõstmise süsteem tervikuna ning kursuste järjepidevus kui selline. Puudus metoodika tööks õpetajatega.

Samuti puudusid ilmunud pedagoogilises kirjanduses, pedagoogilistes uurimustes tööd, mis oleksid analüüsinud täienduskursuste eesmärke, sisu ja läbiviimise metoodikat.

Meie liiduvabariigi kogemused näitasid, et kursuste diferentseerimatus halvab ning sogab kogu tööd kvalifikatsiooni tõstmisel. Siit tekkis mõte, et kvalifikatsiooni tõstmisel tuleks ilmselgimata arvestada pedagoogide staaži hariduspõlli, haridustaset jne.

Kvalifikatsiooni ajutiste aluste väljatöötamisel võeti aluseks etapilisuse põhimõte, kusjuures olulisel kriteeriumil kujunesid pedagoogilise töö staaž ning kõrgema pedagoogilise hariduse olemasolu. Saadi 5 etappi, mis kõikidel pedagoogidel tuleb läbida. 3-5 a. staažiga pedagoogid läbivad kaevatus- ja kontroll- ja arvestus või praktikum vastava aine metoodikast). 8-10 a. staažiga õpetajad läbivad psühholoogia kursuse (arvestus pedagoogilisest psühholoogiast ning vastava aine metoodikast). 13-15 a. staažiga pedagoogid läbivad ainekursuse (arvestus vastavaast õppeainest ja pedagoogilisest psühholoogiast). 18-20 a. staažiga õpetajad läbivad

aine ja metoodika kursuse (arvestus vastavast aineist ja selle metoodikast). 23-25 a. staažiga pedagoogid läbivad aine ja metoodika kursuse (arvestus vastavast aineist ja selle metoodikast).

1975.a. kinnitatud kvalifikatsiooni tõstmise alustes lisandusid järgmised täiendused: muudeti kursuste etappide nimetusi, püüti enam diferentseerida kogu süsteemi, s.t. kasvatustöö ja psühholoogia kursusi hakati ka läbi viima arvestades õppeainet. Töötati välja kursuste eel- ning järeltööd ja viidi sisse eelseminarid enne kursusi.

Täiendatud süsteemi kohaselt võtavad 3-5 a. staažiga õpetajad osa kasvatustöö kursusest (kursusele tulija peab koostama 2 klassijuhatajatunni konspekti, valmistuma kollokviumiks, sooritama arvestuse kasvatustööst ning selle teostamise võimalustest aine kaudu). 8-10 a. staažiga pedagoogid osalevad psühholoogia kursustel (kursuseks tuleb kirjutada referaat, sooritada arvestus pedagoogilisest ja arengupsühholoogiast). 13-15 a. staažiga õpetajad võtavad osa ainekursusest (kursusetöö aineist ja selle metoodikast, üks klassijuhatajatunni konspekt, arvestus aineist ja selle metoodikast), 18 ja enama staažiga pedagoogid osalevad õppe- ja kasvatustöö teooria ja metoodika kursustel (töökogemuslik kirjutie õppe- ja kasvatustöö probleemidest, ühe kasvatusliku ürituse kirjeldus ning analüüs, arvestus pedagoogikast ja psühholoogiast).

Kursuste sisulise külje realiseerimisel osutasid VÕT-le suurt abi TRÜ pedagoogika ja psühholoogia kateedrite õppejõud. Eriti oluline oli koostada programmid kahe esimese etapi (kasvatustöö, psühholoogia) jaoks. Kõigepealt valmis pedagoogilise- ja arengupsühholoogia programm (ilmus trükist 1970). NSVL HM palvel retsenseeris seda programmi prof. N. Mentšinskaja, kes igati positiivselt märkis ära vastavat algatust üldse (märkides selle süstemaatilisust) ning tõstis esile terve rea kordaminekuid (kasvatupsühholoogia rohkus programmis, motivatsiooniprobleemid jne.). Positiivse kõrval märkis ta ära ka mõningad omapoolsed soovid ja ettepanekud edaspidise töö suhtes. Uus täiendatud ja küllaltki põh-

jalik pedagoogilise- ja arengupsühholoogia programm töötati välja VÕT-i pedagoogika ja psühholoogia kateedri töötajate poolt ning ilmus trükist 1977.a.

Kasvatustöö kursuste programmi koostamine venis pikka aega, seetõttu oli kasutusel mitu pidevalt täiendatavat varianti. See programm trükivalgust ei näinud, oli ainult käsikirjas. Põhjalik kasvatustöö kursuste programm ilmus alles 1977.a. VÕT-i kateedri poolt koostatuna.

3-nda ja 4-nda etapi kursuste programmid töötati välja aine ja selle metoodika osas vastava ainekabineti poolt. Kasvatustöö ja pedagoogilise psühholoogia osas aga esialgu VÕT-i direktsiooni nõuandeil, hiljem VÕT-i kateedri ettepanekul.

X viisaastaku kvalifikatsiooni tõstmise uues süsteemis olid kursuste käigus ette nähtud ka vastavad seminarid, milledeks kursuselased eelnevalt valmistusid (programmid ilmusid 1977.a.), praktikumid ja kollokviumid.

ÜPUI PANUS NÕUKOGUDE EESTI PEDAGOOGILISE MÕTTE KUJUNEMISSE

L i n d a R a u d s e p p

Eesti NSV Vabariiklik Õpetajate Täiendusinstituut

1. Õpetajaskonna, eriti keskkooli astme, osalemine uurimistöös on suhteliselt vana nähtus. Õpetajad esinesid uurimuste autoritena isetegevuslikult juba tsaariajal Eestis ja teistes maades. Õpetajaskonna kaasatõmbamine uurimistööle laiemas ulatuses ja teatud põhimõttelistest kaalutlustest lähtudes on suhteliselt noorem nähtus, mida oluliselt mõjutanud kodanlik kooliuuendusliikumine. Paljud uuendusideed Austrias ja ka Sakamaal viidi ellu teadlaste ja õpetajate - aktiivsete uurijate koostöös. Niisugused õpetajad-uurijad on olnud kodanlikus maailmas (hiljem professor) M. Koskenniemi ja K. Reininger. Otse on väljendanud mõtet õpetajate ettevalmistamisest teadustööks Fr. W. Dörpfeld.

2. Need kooliuundusliikumisele omased jooned peegeldusid ka kodanlikus Bestis, leides konkreetse väljenduse J.KH-i organiseeritud mitmeaastastes kursustes ja kooliuunduslaste rühma töös. Valmis rida õpetajate uurimusi, mis publitseeriti pedagoogilises perioodikas.

3. Õukogude Bestis kerkis idee uurimiskursuste loomiseks uuesti 60-ndate aastate alguses. 1962. kutsuti ellu TRÜ pedagoogika kateedri juures (juhat. A. Elango) kasvatusteaduslik seminar, kus iga osavõtja pidi end iseseisvalt teaduslikult täiendama ja tegelema mingi probleemi teadusliku uurimisega. 47 vastuvõtetust kolmes sektsioonis (töökasvatus, rasketiskasvatatavus, didaktika) lõpetasid 1964.a. vaid 12 õpetajat. Nii väike efektiivsus sundis andma süstemaatilist ettevalmistust õpetajatele-uurijatele. 1964. a. kuulutati välja uus vastuvõtt. Seekord anti kursuslastele 2 aasta jooksul süstemaatiline ettevalmistus pedagoogikas ja psühholoogias, silmas pidades kandidaadiminimumi mahtu. Kursuste sisulise töö eest hoolitses TRÜ pedagoogika kateeder (juh. H. Liimets) ja organisatsioonilise ning majandusliku külje eest ENSV Vabariiklik Õpetajate Täiendusinstituut (dir. E. Pirn).

4. 1966. aastal lõpetasid 87 vastuvõtetust (1964) 42 õpetajat, kes soovisid tööd jätkata ja tegidki seda nn. pedagoogika teooria 3-aastasel kursusel. Samas toimus uus vastuvõtt (104 osalejat) uurimistöö metoodika kursusele.

Täpsustati taotlusi:

- anda süsteemne pedagoogika ja pedagoogilise psühholoogia alane ettevalmistus, mida ENSV kõrgkoolides ei anta;
- valmistada ette pealekasvu aspirantuurile, kuna väljalangevus pedagoogika alal oli Eesti NSV-s nimetamisväärselt suur. Nii loodeti ka parandada teadlasteks ettevalmistamist;
- õpetajate-uurijate kaudu viia edukalt praktikasse teaduse saavutusi;
- valmistada ette kaadreid õppe-metoodiliseks tööks rajoonides ja lektoreid VÕT-i kursustele.

5. ENSV Haridusministeeriumi kolleegium arutas 15. II 1967. uurimiskursuste küsimust, kiitis heaks TRÜ ja VÕT-i

tegevuse sel alal. Kohustati VÕT-i jätkama koostööd PTUI, TRÜ ja TPedI-ga vastuvõtte nimetatud kursustele.

Uurimiskursuste seitsme esimese tööaasta jooksul osales neis 340 õpetajat, s.o. ~3% kogu vabariigi õpetajaskonnast. See pani organiseerijaid otsima uusi töövorme uurimistöö metoodika ja teooria kursuste lõpetanuile. Nii moodustati nende baasil ENSV haridusministri käskkirjaga nr. 64 14.IV 1972. Ühiskondlik Pedagoogika Uurimise Instituut (ÜPUI), mille allüksusteks on probleemgrupid. Juhtivaks organiks on ÜPUI nõukogu.

Nii uuritavate probleemide alal kui ka juhendajate osas on olnud muutusi. 1980.a. kuuluvad ÜPUI koosseidu järgmised suunad:

1) Eesti kooli ajaloo ja pedagoogilise mõtte arengu probleemgrupp (25 liiget) - teaduslikud juhendajad dots. A. Elango ja dots. H. Rannap;

2) didaktika (23 liiget) - prof. I. Unt;

3) õpilase isiksuse areng (19 liiget) - akad. H. Liimets;

4) psühhodiagnostika (16 liiget) - dots. K. Toim;

5) õpetajaskonna uurimine (16 liiget) - dots. M.-I. Pedajas;

6) esteetiline kasvatus (10 liiget) - PTUI vanemteadur K. Leht;

7) töökasvatus (10 liiget) - õpetaja-metoodik L. Tõnisson.

6. Uurimiskursuste ning nende baasil formeeruva ja töötava ÜPUI panuse pedagoogikateadusse võiks kokku võtta lühidalt:

- uurimine kui uue informatsiooni tootmine ning juurutamine koolipraktikasse;

- õpetaja-uuriija kui koolikollektiivi liikme vahetu kontakt häälestab kolleege uuendusmeelsusele, äratab huvi teadustöö vastu;

- uurijate osavõtt teaduslikult põhjendatud metoodiliste juhendite, töövihikute, õpikute, programmide koostamisest, katsetamisest, väljatöötamisest;

- lektorite kaadri ettevalmistamine VÕT-i täienduskursustele;

- osalemine vabariigi teadlaste kaadri ettevalmistamises (1980.a. seisuga 16 pedagoogikateaduste kandidaati ja 1 doktor);
- õpetajate-uurijate teadusalased tööd ilmuvad regulaarselt VÕT-i rotaprinti väljaandes "Nõukogude pedagoogika ja kool", millest seni ilmunud 23 köidet.

7. ÜPUI ridade järelkasvu tagavad jätkuvalt vastuvõetud uutele uurimistöö metoodika ja teooria kursustele. Praegu töötavad nendest:

- uurimistöö metoodika kursustest:

a) koolimuusika (30 liiget) - teadusjuhendaja dots. J.

Plink

b) füüsika (15) - v.-õp. V. Kornel

c) matemaatika (19) - dots. A. Telgmaa

- uurimistöö teooria kursustest:

a) koolieelne kasvatus (14) - dots. T. Tulva

b) algõpetus (15) - v.-õp. I. Ebber

c) kehaline kasvatus (15) - dots. M. Arvisto.

Ettevalmistamisel on uus vastuvõtt järgmistele uurimistöö metoodika kursustele: eesti ja vene keele õpetamise metoodika küsimusi (juhend. akad. H. Liimets), didaktika (juhend. prof. I. Unt), eesti kooli ja pedagoogilise mõtte ajalugu (juhend. dots. H. Rannap, konsult. dots. A. Elango).

ÜLDHARIDUSKOOLIDE VÕRGU ARENG EESTI NSV LINNADES AASTATEL 1944-1950

A i n o K i t s

Eesti NSV TA Ajaloo Instituut

1944. aasta sügisel, pärast Eesti NSV vabastamist, alustati taas nõukogude kooli ülesehitamist. Uude kavandatavasse üldhariduskoolide võrku kuulusid 7-klassilised koolid (mitte-täielikud keskkoolid), millised enamuses moodustati 6-klassilistest algkoolidest. Mittetäielik keskkool oli põhiliseks

koolitubiks kohustusliku 7-klassilise koolikohustuse elluviimisel. Keskkoolid olid reeglina I-XI klassiga, algkoolid 4-klassilised (osa ka 3-klassilised), mõeldud maal elavatele noorema kooliea lastele kooliskäimise hõlbustamiseks.

Koolides algas tõu 1944/45. õppeaastal erineval ajal, olenevalt kohalikest oludest, sõjakahjustustest jm., ajavahemikul 1944. aasta oktoobri algusest kuni 1945. aasta veebruarini. Oktoobri lõpul ja novembri algul oli tõule rakendatud enamus kooli. Detsembris 1944 oli Eesti NSV-s 1026 üldhariduskooli 108652 õpilasega.

Tol ajal elas valdav enamus Eesti NSV elanikkonnast maal (ligikaudu 69%) ning ka enamus kooli on ajalooliselt tekkinud maal. Linnades asus 97 kooli, s.o. 9,4% koolide arvust. Õpilasi õppis nendes kokku 31612 (29,1%).

Linnades asus enamus keskkooli (33); maa-asulates tõstas neid vaid viis. Keskkoolid moodustasid 1/3 linnades asunud koolidest. Õpilasi õppis keskkoolides 15105. Linnades asunud keskkoolides õppis 13446 õpilast, s.o. ligikaudu 90 % keskkoolide õpilaste arvust. Keskkooliklassides (VIII-XI) õppis 7758 õpilast, neist valdav enamus (7074) linnades. Seega etendasid linnad tol ajal keskhariduse tsentrumitena endiselt tähtsat osa.

Mittetäielikest keskkoolidest, milliseid oli 790, asus linnades 64 (8,2 %) ja õpilasi nendes 18166 (20% mittetäielike keskkoolide õpilaste üldarvust).

4-klassilised algkoolid tõstasid kõik maal.

Järgmisel, 1945/46. õppeaastal suurenes koolide arv kokku 21 võrra, linnades kuue võrra. Hakkas suurenema linnade elanikkond ning mõned mittelinnalised asulad muudeti linnadeks. Seetõttu suurenes tunduvalt õpilaste arv linnades asunud koolides (31612-lt 40110-le). Linnades õppis VIII klassides 4178 õpilast (eelmisel õppeaastal 2642). Keskkooli astus sel õppeaastal ka linnades hulgaliselt noori, kel varem oli haridustase pooleli jäänud.

1946. aasta märtsis vastuvõetud viie aasta plaani kohaselt tuli jätkata koolivõrgu laiendamist. 1950. aastaks oli üldhariduslike päevakoolide arvuks planeeritud 1148. Et ellu

viia viisaastaku haridusalast põhiülesannet - üldist 7-klassilist koolikohustust - nähti ette tihe algkoolide võrk, samuti 7-klassiliste koolide võrgu täiustamine (VI-VII klasside muutmise üksikklassideks, uute internaatide organiseerimine). Keskkoolide arvu suurendamise ja uute klasside avamisega keskkoolides taheti nii 7-klassilise kui ka täieliku keskhariduse omandamist avardada.

1946/47. õppeaasta algul töötas Eesti NSV-s 41 kooli rohkem kui eelmise õppeaasta algul. Viisaastaku plaani üks ülesandeid - suurendada päevaste üldhariduskoolide arvu 1148-ni, täideti ja ületati juba 1948/49. õppeaastaks. Siis alustas tööd 1168 kooli. Koolide arv suurenes 1950/51. õppeaastaks, võrrelduna 1944/45. õppeaastaga 139 kooli ehk 13% võrra. Koolide arv linnades suurenes 56 kooli ehk 36 % võrra. Suurenemine toimus peamiselt keskkoolide arvel. Nende arv kasvas linnades 40 kooli, s.o. 54 % võrra. Kõikides maakondades rajati uusi keskkooli. Õpilaste arv linnades asunud keskkoolides oli 1950. aasta septembriks 41567, s.o. 26462 võrra (64%) suurem kui 1944. aasta detsembris. Keskkooliklassides (VIII-XI kl.) õppis 10917 õpilast, s.o. 36% võrra rohkem õpilasi kui 1944/45. õppeaasta algul. Keskkool oli kujunenud müüd koolitühbiks, kus sai omandada haridust I-XI klassini. Keskkoolide I-VII klassides õppis 30653 õpilast.

Uusi mittetäielikke keskkooli asutati ajavahemikul 1945-1950 linnadesse 20. 1950/51. õppeaastaks oli õpilaste arv nimetatud koolides suurenenud 24155-le, s.o. 24% võrra. Algkooli oli linnades vaid mõni (kokku viis). Neis õppis 2645 last.

Ühtekokku õppis 1950/51. õppeaasta algul linnades 68367 õpilast, 36755 õppurit (53%) rohkem kui 1944. aasta detsembris. Linnade õpilaskond moodustas 46,2% õpilaste üldarvust (1944. aastal vaid 1/3). Maal elavatest õpilastest käis linnades koolis 7306, s.o. 11% linnades asuvate koolide õpilaste üldarvust.

Linnades asuvate koolide ja nende õpilaste osakaal oli paiguti väga erinev. Üksnes Tallinna õpilaskond moodustas 1944. aastal 1/3 linnades õppijate üldarvust. Linnades õppi-

jaid oli Harju maakonnas (koos Tallinnaga) 58% antud piirkonnas õpilaste arvust. Linnaõpilaste osa võrreldes maakoolide õpilastega oli suhteliselt suur ka Valgemaal (38% selle maakonna õpilaste üldarvust). Seoses linnade arenguga ja linna-rahvastiku arvu kasvuga suurenes kõikides maakondades linnaõpilaste arv. Kiiresti arenevas põlevkivitööstuse piirkonnas Viru- ja Jõhvi maakonnas oli linnadesse koondunud 50% nende maakondade õpilaskonnast. Harjumaal ja Tallinnas kokku oli linna- ja maakoolide õpilasi ligi 74%, Pärnumaal 47,1% ja Valgemaal 46,4% nimetatud maakondade õpilaste üldarvust. Kooli asutati juurde nii pealinna Tallinna, maakonnalinnadesse, väikelinnadesse, alevitesse.

1944/45. õppeaastal paiknes 77 kooli maakonnalinnades, Tallinnas ja Narvas. Väikelinnades oli 20 kooli. Seega ligikaudu 20% koolidest oli ainult väikelinnades ja alevites. 1950/51. õppeaastal asus 94 kooli maakonnalinnades, Tallinnas ja Narvas. Väikelinnades, alevites, uuslinnades oli 59 kooli. Seega oli aastatel 1945-1950 oluliselt kasvanud (66% võrra) koolide arv väikelinnades, töölisasulates, uuslinnades. Maakonnalinnades, Tallinna ja Narva koolide arv oli suurenenud samal ajal 20% võrra.

Esimese sõjaajärkse viisaastaku plaanis seisis kesksel kohal sotsialistlik industrialiseerimine. Sellega kaasnes linnade areng ja linna-rahvastiku arvu kasv. 1951. aastal ületasid linnalased rahvastiku üldarvus 50% piiri. Suurenevale linnaõpilaskonnale hariduse andmiseks laiendati koolivõrku linnades nii uute koolide kui ka klassikomplektide avamisega, kusjuures põhiliseks koolitüübiks linnades kujunes I-XI klassiga keskkool, kus omandati kohustuslikku 7-klassilist haridust ja täielikku keskharidust. 7-klassilise koolikohustuse elluviimise kõrval koolivõrgu tunduvalt arendamine ka väikelinnades, töölisasulates ja uuslinnades oli selliseks nõukogude võimu hariduspoliitika sotsiaalseks saavutuseks, mis tegi keskhariduse esmakordselt Eestis kättesaadavaks kogu töötavale linnaelanikkonnale ning lähendas seda samal ajal ka tunduvalt maaelanikkonnale.

TEADLIKU ENESEKONTROLI ÕPETAMISE IDEE ARENG NÕUKOGUDE KOOLIS

S i l v i a A l u m ä e

Eesti NSV Pedagoogika Teadusliku Uurimise Instituut

1. Antud uurimuses on enesekontrolli valdkonda piiratud õppegevustega. Seega uurimise aineks on teadlik enesekontroll õppeprotsessis ja objektiks teadliku enesekontrolli õpetamise idee areng nõukogude kooli tingimustes. Enesekontrolli käsitletakse kui tegevust, mida õpilane teadlikult ja tahtlikult sooritab oma õppegevuste käigu ja tulemuste kontrollimiseks ja korrigeerimiseks. Enesekontrollil õppegevustes on oma spetsiifika ja sellest johtuvalt õpilaste suunamine enesekontrollile, selleks vajalike teadmiste ja oskuste andmine ehk teiste sõnadega - õpetamine, erineb tunduvalt õpilaste suunamisest eneseanalüüsile ja oma käitumise reguleerimisele, s.t. enesekasvatamisele.

2. Teadliku enesekontrolli ja õpetamise idee areng on jälgitav mitmest aspektist. Meie valisime nendeks kolm. Esiteks, kuidas muutus ja täienes arusaamine õppeprotsessis rakendatava enesekontrolli funktsioonidest. Teiseks, milles nähti taolise enesekontrolli eesmärke. Kolmandaks, kuidas reaalse riiti (milliste vahenditega) teadliku enesekontrolli õpetamise ideed koolitõõ praktikas.

3. Enesekontrolli teadliku rakendamise idee ei olnud nõukogude koolile uus. Enesekontrollist õppeprotsessis on mõtteid avaldanud paljud mõõdnud sajandi mõtlejad ja pedagoogid. K. Ušinski tõstas välja mitmed enesekontrolli "kasvatamise" meetodid ja võtted. Enesekontrolli vajalikkust rõhutasid vene revolutsionärid-demokraadid. D. Pissarev nõudis, et õpilasi õpetataks nii, et nad ise otsiks ja leiaks, eksiks ja märkaks oma viga. Suurt tähtsust enesekontrollile õppetõõ omistasid vene pedagoogid N. Bunakov, N. Korff,

V. Vodovozov, P. Kapterev jt.

4. Nõukogude kooli algaastail võeti omaks K. Ušinski ja tema mõttekaaslaste poolt väljaõeldud seisukoht, et enesekontroll õppetegevuses avaldab õpilasele a k t i v i s e e r i - v a t toimet; kutsub esile aktiivse kordamise, loetu mõtestamise, iseseisva küsimuste esitamise, tehtud vigade parandamise, teadmiste aktiivse rakendamise. Enesekontrolli aktiveerivat funktsiooni nähakse ka tänapäeval, kuid ta ei ole enam ainuvaldav ja tema sisu on igati avardunud ja täiustunud.

Hinnatavaid teeneid enesekontrolli funktsioonide avamisel on N. Krupskajal. Temale kuulub enesekontrolli kasvatava (kõlbelise) funktsiooni väljatoomine ja lahtimõtestamine. N. Krupskaja rõhutas esimesena enesekontrolli rolli isiksuse sotsialiseerumisprotsessis: enesekontroll õpetab raskusi ületama, ennast ja teisi kontrollima, üksteist tõõs abistama. Nõukogude psühholoogide uurimused (P. Blonski - mõtlemise, A. Smirnov - mälu ja M. Šardakov - taju valdkonnas) toovad esile 30.-40. aastatel enesekontrolli arendava funktsiooni. Enesekontrolliprotsessis aktiveeruvad taju, mõtlemine ja mälu, mille tõttu nad täiustuvad pidevalt.

60.-70. aastatel hoogustunud enesekontrolli uurimuste (A. Serdjuk, S. Tištšenko, T. Gavakova, K. Maltseva, L. Žarova, A. Lõnda jt.) tulemusel on käesolevaks momendiks täpsustunud enesekontrolli kasvatuslikud, arenduslikud ja õpetuslikud funktsioonid. Enesekontrollil on suur osa õpilase tahte ja iseloomuomaduste - aktiivsuse ja iseseisvuse, püsivuse ja järjekindluse kasvatamisel, üldiste vaimsete võimete - taju, tähelepanu, mõtlemise ja mälu arendamisel. Enesekontrolli rakendamine õppeprotsessis aitab tõsta õppetulemusi: tagab teadmiste omandamise täpsuse ja püsivuse, oskuste kujunemise õigsuse ja ratsionaalsuse ning annab teadmisi ja oskusi enda õpitegevuse teadlikuks ja tahtlikuks suunamiseks ning korrigeerimiseks.

5. Paralleelselt enesekontrolli funktsioonide arenguga muutub ja mitmekesistub enesekontrolli eesmärk. Algselt juhindub nõukogude kool eesmärgist: tagada õpilasepoolne ak-

tiivne õppematerjali vastuvõtmine (K. Ušinski pärand) ja iseseisev, ilma teiste abita oma ülesannetega toimetulek (M. Krupskaja). Taoline eesmärgi aetus määras enesekontrolli kui tegevuse sisu. Selleks oli oma õpitegevuse fikseerimine - jälgimine, kas tegevus toimub vastavalt ettekavandatud, kas tulemus vastab püstitatud eesmärgile. Enesekontrolli õpetamine piirdus n õ u d m i s t e esitamisega õpilastele matkivaks tegevuseks, vea leidmiseks ja selle parandamiseks.

60.-70. aastad on pöördeks enesekontrolli eesmärgi lahendamise testamisel. Esiplaanile tõstetakse eesmärk: õpetada õpilasi õigesti jälgima ja r e g u l e e r i m a oma õpitegevusi ja nende tulemusi, tehes seda vigade ennetamiseks (T. Gavakova, A. Lõnda). Jõutakse arusaamiseni, et õpilast on vaja varustada nii spetsiaalsete teadmistega enesekontrollist kui ka õpetada talle kindlaid tegevusjuhiseid (algoritme) oma tegevuse ja selle tulemuste jälgimiseks ja korrigeerimiseks.

6. Enesekontrolli eesmärk määrab ka vahendid, mille abil enesekontrolli õpetada ja organiseerida. Nõukogude kooli algperioodil oli see küsimus lahendatav vastavate meetodiliste võtete rakendamise abiga: - päheõpitud luuletuse, jutukese üleskirjutamine ja selle kontrollimine trükitud teksti järgi, - õpetaja poolt parandatud teksti ümberkirjutamine, - kaasõpilase töö parandamine, - oma vastuse õigsuse põhjendamine jne. Levinud oli õige vastuse paigutamine ülesannete kogusse, õpikusse, mille vahendusel õpetati õpilast oma vastust võrdlema õige vastusega.

Enesekontrolli eesmärgi orientatsioon vigade ennetamisele toob kaasa otsingud vastavate didaktiliste vahendite konstrueerimiseks. Meie vabariigis olid selleks loodud eriti soodsad tingimused J. Käisi pedagoogilise pärandi näol. J. Käis paigutas töövihikutesse korraldused enesekontrolliks ning andis informatsiooni õigest vastusest nii otseselt kui kaudselt (nn. võtmeülesanded), soovitas kontrollida pöördtehtega, korduvate mõõtmistega ja silma järgi hindamisega jne.

60.-70. aastatel püütakse neid traditsioone töövihiku-

tes elustada (A. Lints, V. Maanso jt.). Lisaks neile konstrueeritakse hulgaliselt nn. mänguelementidega ülesandeid (E. Hiie jt.), mis sisaldavad endas kontrollarve, -tähti (võluruudud, ristsõnad, "karusell", "domino" jne.). Informatsiooni vastustest pakutakse kontroll-lehtedel, kontroll-kaartidel, tabelkontrolli meetodil (T. Ünapuu). Konstrueeritakse lihtsamad tehnilised vahendid (perfoplaad, perfokasset), mis annavad õpilasele kohest informatsiooni vastusest.

7. Teadliku enesekontrolli õpetamise idee arengus võib vaadeldava perioodi vältel täheldada kaht selgesti väljendatud tõusuperioodi: esimene nõukogude kooli algaastail, teine - alates 60. aastate lõpust. Esimese perioodi keskseks probleemiks oli õpilaste õpitegevuse aktiveerimine, teise perioodi põhiprobleemiks - teadmiste ja oskuste andmine enesereguleerivaks tegevuseks. Kes on veel terve rida lahendamist ootavaid probleeme. Need oleksid: mida õpetada enesekontrolli valdkonnast, kuidas ja millal õpetada; kuidas, millisel kujul ja millal anda õpilasele vajalikku informatsiooni oma tegevuse käigust ja selle tulemustest; kas enesekontroll seostub ka oma tööle hinde panemisega või jääb hindamine õpetaja monopoliks jne.

MUUSIKAHARIDUSE ÜMBERKORRALDAMISEST NÕUKOGUDE EESTIS

H e i n o R a n n a p

Tallinna Riiklik Konservatoorium

Uute progressiivsete muusikahariduslike ideede rakendamise tegelesid 1940.a. esimesel poolel Tõuliskoda, Tõulismuusika Ühing, Eesti Lauljate Liit jt.. 1940.a. aprillis pöördusid muusikategelased, nende hulgas G. Ernesaks, A. Vedro, A. Topman jt., kirjaga Eesti Kultuurkapitali Helikunsti Sihtkapitali Valitsuse poole toetuse saamiseks Rahvakonservatooriumi ellukutsumiseks. Kuid enne, kui lubavad organid

suutsid küsimust lahendada, kehtestati nõukogude võim ja asuti reorganiseerima olemasolevat konservatooriumi rahvale kättesaadavaks mitmeastmeliseks muusikaõppeasutuseks. 6. augustil vabastas siseminister vabariigi presidendi ülesannetes senise direktori ja määras direktori kohusetähtjaks helilooja Riho Pätsi. Hariduse Rahvakomissari otsuse alusel moodustati konservatooriumis seitse osakonda: kompositsiooni, klaveri, laulu, keelpillide, puhkpillide, muusikapedagoogika ja lavakunsti. Likvideeriti kirikumuusika eriala. Täiendati õppeprogramme. Kutsuti õppejõududeks rida silmapaistvaid muusikuid, nende hulgas Tiit Kuusik, Bruno Lukk, Heino Eller, Tuudur Vettik, Alfred Karindi, Karl Leichter, Jenny Simon, Cyrillus Kreek. Konservatooriumi õppetööd asuti ümberkorraldama paremate nõukogude õppeasutuste eeskujul. 1941.a. tutvusid õppetööga ja andsid nõu kõrgharidusega muusikute ettevalmistustaseme tõstmiseks Moskva konservatooriumi professor David Oistrakh ning Leningradi Konservatooriumi professorid P. Serebrjakov, J. Bidlin, S. Mirovitš. Suur tähtsus oli konservatooriumi uuel põhikirjal, milline kinnitati 1941. a. veebruaris. Eesti koorilaulukultuurile oli märkimisväärne koorijuhtimise eriala avamine 1944.a. sügisel Gustav Ernesaksa autoriteetsel toetusel, kes oli ka esimeseks koorijuhtimise kaatedri juhatajaks. Nõukoguliku konservatooriumi õppe- ja kasvatustöö andis peagi häid tulemusi. Esimeste lõpetajate hulgas olid hilisemad professorid Jüri Variste, Artur Vahter ja Viktor Gurjev, tuntud interpreedid Heljo Sepp, Laine Mets, Georg Ots, Endel Lippus ja Vaike Vahi, dirigendid Vallo Järvi ja Erich Kõlar, heliloojad Els Aarne, Anatoli Garšnek, Boris Kõrver, Leo Normet jt. Konservatooriumi rüpes eksisteeris Nõukogude Eesti esimestel aastatel muusikaalgkool ja keskeriõppeasutusena muusikakool.

Tartus reorganiseerisid muusikakooli nimekad pedagoogid Heino Eller, Irmgard Kaudre jt. Erialade nomenklatuuri laiendati rahvapillide erialaga. Komplekteeriti rida uusi õppejõude, nende hulgas laulupedagoog Salme Kann, klaveriõpetaja Aleksandra Sarv, helilooja Johannes Bleive, muusikateoreetiliste ainete õppejõud Aurora Semper. Peatselt andis kool hea-

tasemelisi lõpetajaid "Vanemuisele", lastemuusikakoolidele ja üldhariduskoolidele.

ENSV Rahvakomissaride Nõukogu otsusega 13. septembrist 1940.a. asuti looma ka muusikalist algharidust andvate õppeasutuste võrku kogu vabariigi piires. Esimestena võeti riiklike koolide hulka Narva ja Valga muusikaalgkoolid. Maakonnalinnades alustati ettevalmistusi muusika-algkoolide avamiseks. Viljandis pandi käima 1941.a. kevadsemestril ettevalmistuskursused, kus kohalikud muusikaõpetajad andsid laulu-, klaveri, viiuli-, tšello-, puhkpilli- ja muusikateooria tunde. Analoozse muusikakursuse avas Pärnu Tõelismuusika klubi.

Pärast sõda avati esimene lastemuusikakool 1945.a. Viljandi linnas. Samal aastal asutati lastemuusikakool ka Pärnus ja Rakveres. 1946/47 õppeaastal võisid muusikat õppida riiklikes erikoolides juba 341 väikelinnade last. Järgnevatel aastatel avati rohkesti uusi lastemuusikakoole.

1940.a. septembris Hariduse Rahvakomissari poolt kinnitatud algkooli uutes õppekavades rõhutati eesti heliloojate töö- ja rahvalaule, vanemates klassides aga nõukogude ja teiste rahvaste loodus- ja töölaule. Uuendatud repertuaariloetelus olid esikohal populaarsed revolutsioonilised laulud "Internatsionaal", "Punane lipp" ja "Julgesti, vennad, nüüd tööle" ning nõukogudemaa üks populaarsemaid laule - suursugune ja pühalik I. Dunajevski "Laul kodumaast". Soovitavate laulude nimekirjas olid mitmed lastele hästisobivad töölaulud, nagu "Ketramas", "Töömäng", "Talurahva mäng", "Heinaaeg" jt.

1940.a. sügisel andis Tallinna Õpetajate Seminari muusikaõpetaja Aado Velmet välja valimiku "Noortelaul alg- ja keskkoolile". Lauliku kaheteistkümne laulu hulgas oli seitse revolutsioonilaulu ja viis populaarset nõukogude autorite laulu. Noorimatele õpilastele koostas A. Velmet lauliku "Kooli laul I". Laulurepertuaari demokratiseerimist ja tema kasvatusliku osa tõstmist jätkati pärast ENSV vabastamist saksa okupantidest. Esimese sõjajärgse laulikuna kasutati koolides G. Ernesaksa ja J. Variste koostatud ning Moskvas 1944.a. trükitud "Punaarmeele lauluvara". Koolidele anti

välja prof. G. Ernesaksa vastutaval toimetusel R.Pätsi koostatud "Lauluvara III ja IV klassile".

Suurt tähelepanu pöörati koolikooridele. Segakooride osas saavutas tähelepanuväärne edu Rakvere keskkooli koor. Juba 1940. aastal olid Rakvere kommunistlikud noored asutanud Rakvere komsomolikoori, kus kooliõpilaste kõrval laulsid ka töölisnoored. 1945. aastal ENSV koolinoorte esimesel isetegevusolümpiaadil, võitis Rakvere Keskkooli segakoor I preemia. Beskujulikud naiskoorid loodi Võru, Kuressaare ja Tallinna 8. Keskkoolis. Tugevad meestelaulu kollektiivid tekkisid Tallinna 2. Keskkoolis, Viljandi 2. Keskkoolis ja Rakvere Keskkoolis. ENSV Riiklik Meeskoor oma juhi Gustav Ernesaksaga lõi eriti tihedad sidemed Tallinna 2. Keskkooli meeskooriga.

Oluline tähtsus oli 1947.a. esimese sõjajärgse üldlaulupeo ettevalmistamisel. Avaldati trükkis üldlaulupeo repertuaar, organiseeriti eelproove, raadiosaateid, ülevaateid ajakirjanduses. 1947.a. üldlaulupeost võttis osa lauljatena 11246 kooliõpilast.

Järgneval aastal korraldati mitme linna ja maakonna laulupäevi koolinoorte osavõtul. Oma osa lastekooride arengul oli 1947.a. loodud ENSV Riiklikul Lastekooril.

NAISVÕIMLEMISE KUJUNEMINE NÕUKOGUDE EESTIS

S a i m a R o o s m a

Ed. Vilde nim. Tallinna Pedagoogiline Instituut

Selleks, et saada ülevaadet naisvõimlemise olukorrast Nõukogude Liidus ja teha kokkuvõtteid senisest tööst, otsustas NSVL Kehakultuuri- ja Spordikomitee 1947. aastal läbi viia üleliidulise iluvõimlemise konkursi. Selle läbiviimise kohaks määrati Tallinn. Konkursi juhend peegeldas iluvõimlemise kui spordiala väljaarendamiseks võetud juhtumõtteid. Eestlastele oli konkursist osavõtt tõsiseks katsekiviks ülelii-

dulisel areenil esinemiseks. Ühtlasi võimaldas see neil oma võimlemisstiili võrrelda Nõukogude Liidus teistes keskustes kujunenud stiiliga. Teises grupis saavutas Tallinna "Kalev" esikoha Leningradi ja Läti naiskonna ees.

Tekkis probleem, milline võistkond esindas iluvõimlemise kõige perspektiivikamat suunda, et seda võtta eeskujuks iluvõimlemise arendamisel NSVL-s. Oli neid, kes toetasid Eesti NSV-s juba olemasolevat ja laialdaselt harrastatavat võimlemise suunda, mis oli välja kujunenud Eestis 1930-ndate aastate lõpul. Teisalt taheti loodavas iluvõimlemises näha võistlussporti ja rakendada seda rahva tervise kasuks. Endine rütmiline võimlemine võis olla uuele ainult täienduseks. Seega olid probleemid peaaegu samad, mille ees seisis Eesti naisvõimlemine 1930-ndail aastail.

Tallinna konkurss näitas, et polnud veel välja kujunenud ühtseid põhimõtteid naiste võimlemises. Erinevad võimlemise suunad andsid aga rikkalikku materjali iluvõimlemise metoodiliste aluste väljatöötamiseks ka Eesti NSV-s. Eesti naisvõimlejad esitasid seekord veel vana, kodanlikuaegset võimlemist, sest nii võimlejad kui ka treenerid olid oma ettevalmistuse saanud 30-ndail aastail. Nõukogude perioodi alguseks polnud veel olemas terviklikku iluvõimlemist, seda alles otsiti.

1948.a. kinnitati NSV Liidu ühtsesse spordiklassifikatsiooni uus naiselik spordiala iluvõimlemine kui iseseisev võimlemise liik. Lähtudes Kommunistliku Partei 1948.a. otsusest nõukogude spordi tõstmisest maailma tasemele, muudeti ka iluvõimlemine võistlusspordiks ja esitati sellele nii kõrged nõudmised, et enamik naisvõimlejaid neid täita ei suutnud. Seda näitasid 1952.a. iluvõimlemise võistlused, mille tase jäi oodatust nõrgemaks ja osavõtt väheseks. Selgus, et meie seni ne põhi- ja hügieenilisele võimlemisele tuginev naisvõimlemine ei taganud iluvõimlejatele vajalikku ettevalmistust. Asutuste-ettevõtete juures tegutsenud naisvõimlejate enamik koondati spordiühingute juurde. Koreograafiliste ja akrobaatiliste elementide domineerimine iluvõimlemise harjutusvaras nõudis järjekindla treeningu alustamist juba koolieas. See osutus laiematele töötavate naiste hulkadele ülejõukäivaks ega

olnud neile vastuvõetav. Samal ajal oli palju naisi, kes ei saanud või ei tahtnud tervislikel põhjustel ning mitteküllaldase kehalise ettevalmistuse tõttu tegelda võistlusspordiga. Oli vaja tervistavat võimlemist massiliseks harrastuseks nii noortele kui vanadele.

Kuna iluvõimlemisest kui võistlusspordist loobumine ei saanud kõnesse tulla, hakati iluvõimlemist viljelema kolmes suunas: naisvõimlemisena, rühmvõimlemisena ja võistlusvõimlemisena (järguvõimlemine).

Naiste kehalise kasvatuses seotud probleemid olid aktuaalsed ka teistes vennasvabariikides. 1962.a. Bakuus toimunud üleliidulisel nõupidamisel peetud ettekandeid läbis punase niidina nõue, et naised vajavad rohkem tervist tugevdavaid üritusi. Seati eeskujuks just eesti naisvõimlemist. Lõplikult sai selgeks asjaolu, et vajalikud on nii nais- kui ka järguvõimlemine, omades ühiseid vahendeid, kuid erinevaid eesmärke. Järgmiste aastate ülesandeks jäi edasi arendada alustatud traditsioone ja kavandada uusi üritusi, täpsustada naisvõimlemise sisu ja organisatsiooni.

Pärast niisugust diferentseerumist naiste kehakultuuri alal hakkas naisvõimlemine Eesti NSV-s uuesti poolehoidu võitma ja muutus massiliseks. See nähtub 60-ndate aastate lõpupoole toimunud võistlustel ja demonstratsioonisinemistel.

Väärrib märkimist asjaolu, et mitmete spordiklubide juures tegutsevad võistlusspordist loobunud naisvõimlejate rühmad. Endised järguvõimlejad on leidnud naisvõimlemises sobiva kehalise tegevuse vormi oma tervise säilitamiseks ja hea töövõime tagamiseks. Nende rühmade näol on tekkinud uus, naisvõimlemise kõrgem kvaliteet, mis tähistab naisvõimlemise põhiliste ülesannete ja eesmärkide saavutamist. Siin avaldub see positiivne, mida järguvõimlemine on lisanud omaaegsele Eesti naisvõimlemisele. Otsingud on aidanud ka Eesti NSV naisvõimlemisel oma joont leida.

KEHALINE KASVATUS EESTI KOOLIDES SUURE ISAMAASÕJA AJAL NÕUKOGUDE TAGALAS

E v a l d M ä e p a l u

Tartu Riiklik Ülikool

Päristliku Saksamaa kallaletungi tõttu Nõukogude Liidu-
le evakueerus Eestist tagalasse ligikaudu 25000 tsiviilela-
nikku, nende seas ka hulgaliselt koolinoori. EK(b)P Keskkom-
itee ja vabariigi valitsus pöörasid suurt tähelepanu evaku-
eerunud noorte õppimisvõimaluste loomisele. Nõukogude taga-
las loodi ulatuslik eesti õppekeelega üldhariduskoolide ja
lastekodude võrk.

Tagala olusid arvestavates õppeplaanides oli kehalist
kasvatust ette nähtud kõigis klassides üks tund nädalas. Te-
atud ülevaate tagalas evakuatsiooni tingimustes töötava kooli
kehalise kasvatusel olukorrast annab Verhne-Uralski mittetäie-
liku keskkooli õppe- ja kasvatustöö aruanne.

Tabel 1

Verhne-Uralski eesti MTK 1942/43. õ.-a.
aruanne (väljavõtte)

Õppe- ained	Õpi- lasi	Hinded				Tunde plaanis	Antud tunde	Edasi- jõudmi- se-%	Õppe- veerand
		"5"	"4"	"3"	"2"				
Võim- le- mine	44	25	12	7	-	51	51	100	I
	60	39	16	5	-	48	48	100	II
	72	61	7	4	-	68	70	100	III
	70	58	9	3	-	44	42	100	IV

Aruandes märgitakse, et õppeplaan põhiliselt realiseeri-
ti. Osaliselt jäid nõuded täitmata ajaloos ja sõjalises õpe-
tuses. Algklassides takistasid kehalise kasvatusel läbiviimist
külmad ruumid ja spordinventari vähesus. Ka teistes, eriti
väiksemates, koolides puututi kokku põhiliselt samalaadsete

raskustega. Paremini oli võimalik laste tervise ja kehalise arengu eest hoolitseda lastekodudes, kus töö ja õppimine toimusid kindla päevakava järgi.

Klassi- ja koolivälises töös peeti eriti silmas laste kehalist arendamist ja organismi karastamist. See toimus peamiselt komsomoli- ja pioneeriorganisatsioonide kaudu. Ka ise-tegevusringide töös oli sport, vaatamata inventari nappusele, tähtsaks tegevusalaks.

1942.a. sügisel suunati Moskva Kehakultuuri Keskinstituuti õppima 53 tuntud Eesti sportlast. Hiljem, töötades vastastatud nõukogude Eestis, osutasid nad suurt abi koolides massilise kehakultuuritöö organiseerimisel.

Eesti koolide tegevus nõukogude tagalas kinnitab veelkord, et õpetajad suutsid ka kõige raskemates tingimustes leida teid ja vahendeid noorsoo kehaliseks kasvatamiseks. See kogemus võib olla kasulik veel käesolevalgi ajal, ehkki nüüd koolid töötavad võrratult paremates tingimustes.

EMAKEELEÕPETUSE ARENGUSUUNDI NÕUKOGUDE EESTIS

V i i v i M a a n s o, L e o V i l l a n d

Eesti NSV Pedagoogika Teadusliku Uurimise Instituut

1. Emakeeleõpetuse areng Nõukogude Eestis on olnud üpris ühesuunaline - teoretiseerivast keeleõpetusest tulenevast rangest grammatilisusest nõukogude võimu taaskehtestamisele järgnevatel aastatel nüüdispäevade kommunikatsioonivõime arendamise eesmärgi tähelepanu keskmesse seadva õpetuseni. Peamiseks arengutähiseiks sel teel on olnud uute õppeprogrammide koostamine ja käibelolek 1960-ndate ja 1970-ndate aastate hakul; emakeeleõpetuse sisu moderniseerimist taotlevad ka käimas olevad programmimuudatused.

2. 1960-ndate aastate keeleõpetust, millele põhisuuna andis 1958.a. koolireform, iseloomustab praktilise keeleõpetuse taotlus. See avaldub mitmeis tolleaegseis ulatuslikuma

metoodilis-psühholoogilistes kirjutistes (N. Rimmel, E. Koemets). "Nõukogude Õpetaja" veergudel vallandunud diskussioonis vaieldakse lingvistilisele alusele rajaneva süstemaatilise keeleõpetuse ning sõnastusõpetuse vahekorra üle. Ilmuvad esimesed õppevahendid praktilise stilistika ja kirjandiõpetuse käsitlemiseks (J. Valgma, L. Villand); tähelepanu nakatakse pöörama õpilaste lugemisoskusele.

3. 1971.a. valminud emakeeleprogramm lisab traditsioonilistele ortograafilis-grammatilistele teemadele konkreetsed nõuded sõnastus- ja kirjandiõpetuse alal. Rõhutamist leiab vajadus tegelda järjekestvalt sõnavaraga ning viia õpitavad keelendid sõnastuslike loovharjutuste kaudu õpilaste spontaansesse keelepruuki. Senisest avaramalt hakatakse käsitlenema emakeele kasvatuslikku rolli; vajalikuks peetakse anda õpilastele praktilise keeleoskuse kõrval ka elementaarteadmisi keeleteadusest. Didaktikute soovitusel kasutada programmi- ja probleemõppe põhimõtteid ning iseseisvat ja individualiseeritud tööd leiavad rakenduse ka emakeeletunnis. Kõikide klasside tarvis antakse välja trükitud töövihikuid ja õpilastiraažis kontrolltöid; laieneb tehniliste vahendite kasutamine.

4. 1980-ndate aastate emakeeleõpetus juhindub 1977.a. detsembrikuu haridusmäärusest. Hiljuti valminud programmi põhjal peaks avarduma keeleõpetuse kommunikatiivne suundumus veelgi. Meie kirjakeele demokratiseerumine võimaldab pakuda õpilastele senisest paindlikuma reeglustusega rakendusgrammatikat ning vältida ülearust ajakulu teisejärgulistele õigekeelsusküsimustele. Keskastme keeleõpetuses taotletakse senisest enam lähtuda konkreetsetest kõnesituatsioonidest, vanemas astmes süstematiseerida grammatika- ja kirjandustundides tundma õpitud stiliseigid kokkuvõtlikus stilistikakursuses, kuid anda ka ettekujutus tänapäeva keeleteaduse põhimõistetest.

KOOLIMATEMAATIKA ARENGUST NÕUKOGUDE EESTIS

O l a f P r i n i t s

Tartu Riiklik Ülikool

1. Kooli matemaatikakursuse uuendamise ja muutmise seisukohalt on koolimatematika areng Eesti NSV koolis jaotatav järgmistesse etappidesse:

- 1) aastad 1944-1948 - töötamine programmide järgi, milliste aluseks oli põhiliselt 1940/41.8.-a. programm;
- 2) aastad 1948-1958 - töötamine üleliiduliselt kehtivate programmide ja õpikute järgi;
- 3) aastad 1958-1968 - uue programmi ja õpikute katsetamise periood;
- 4) aastad 1968-1980 - kaasaegse koolimatematika reformi ideede juurutamise periood.

2. Matemaatika nädalatundide kogusumma on kõikunud vahemikus 52-63. Praegu on see arv 58. Ühes klassis on matemaatikatundide arv olnud 4-7,5.

3. Matemaatika koolikursuse sisu uuendamine on Eesti NSV koolides toimunud matemaatilise analüüsi, hulgateooria ja matemaatilise loogika, tõenäosusteooria ja matemaatilise statistika, lineaarplaneerimise ja aksiomaatilise meetodi elementide juurutamise teel. On oodata, et enamik neist uuenduslikest teemadest kaheksakümnendatel aastatel lülitatakse fakultatiivkursusesse.

4. Koolimatematika arengut koordineerib ja juhib vabariigis haridusministeeriumi juures töötav matemaatikakomisjon ning alates 1976. aastast ka PTUI juures töötav õppekirjanduse komisjon. Oma osa sellesse arengusse on andnud TRÜ matemaatika õpetamise metoodika kateeder (asut. 1965.a.).

5. Õpilaste huvi äratamiseks matemaatika, füüsika ja keemia vastu ning võimekamate õpilaste väljaselgitamiseks reaalainetes alustati 1948.a. TRÜ ÜTÜ liikmete initsiatiivil vabariiklike keskkooliõpilaste ülesannete lahendamise võistluste korraldamist. Aastast 1954 kannavad need täppis-

teaduste olümpiaadide nime ning nende korraldamisest võtab TRÜ kõrval osa ka Eesti NSV Haridusministeerium. Üleliidulisest olümpiaadidest hakkasid Eesti NSV kooliõpilased osa võtma 1960.a. Üks meie õpilane (V. Altleis) on osalenud ka rahvusvahelisel matemaatika olümpiaadil Nõukogude Liidu võistkonna koosseisus. Matemaatikast enamhuvitatud õpilastele on võimaldatud õppida eriklassides. Esimene matemaatika eriklass alustas tööd Tartu 1. Keskkooli juures 1961/62. õppeaastal. Kõige sihikindlamalt ja kõige sobivama õpilaskontingendiga on töötanud matemaatika eriklass Nõo keskkooli juures.

6. Matemaatikaõpetajate kaadri ettevalmistuse tõhustamiseks on TRÜ-s alates 1959. aastast välja töötatud mitmeid uusi õppeplaane ja neid ka ellu rakendatud. Ikka on silmas peetud, et matemaatikaõpetajate ettevalmistuses oleks kindlustatud pedagoogilis-metoodilisele tsüklile vajalik osakaal. Õppeplaani rakendamisel esineb aga raskusi, mis on eelkõige tingitud matemaatikaosakonna komplekteerimise raskustest.

7. Töötavate matemaatikaõpetajate enesetäiendamisele koolitamiseks on organiseeritud teaduslik-pedagoogilisi konverentse, vabariiklikke seminare ja matemaatikaõpetajate päevi. Oma teadmisi uuendavad matemaatikaõpetajad täienduskursustel iga viie aasta järel. Töötab ka matemaatikaõpetajate-uurijate kursus.

8. Koolimatemaatika arengut vabariigis on mõjutanud matemaatika õpetamise metoodika alane teadustöö. Seda viljeldatakse TRÜ-s, TPedI-s ja PTUI-s. Vabariigis töötab 10 pedagoogikakandidaati matemaatika õpetamise metoodika alal (O. Priits, A. Telgmaa, J. Reimand, H. Roos, K. Velsker, E. Mitt, S. Riives, A. Undusk, J. Afanasjev, R. Ruga).

KOOLIMATEMAATIKA ARENGUJOOONI EESTI ÕPPEKEELEGA KOOLIS
AASTATEL 1965-1980

A k s e l T e l g m a a

Eesti NSV Pedagoogika Teadusliku Uurimise Instituut

1. Üldhariduse sisu ja maht tervikuna võeti NSV Liidus üldisele revideerimisele 1960-ndate aastate keskel. Vene NFSV Pedagoogikaakadeemia (reorganiseeritud NSV Liidu Pedagoogikaakadeemiaks 1966.a.) ja NSV Liidu Teaduste Akadeemia presiidiumide poolt loodi spetsiaalsed ainekomisjonid, kelle ülesandeks oli iga vastava aine uue programmi koostamine. Peamiseks muudatuseks üldharidussüsteemis tervikuna sai algõpetuse koondamine kolmele õppeaastale ja süstemaatiliste ainekursuste õpetamine alates IV klassist.

2. Matemaatika õpetamise edasisel täiustamisel oli peamiseks probleemiks, kuidas koolimatematikas kajastada kaasaegse matemaatika küsimusi, s.t. teemasid, mis pärinevad 19. sajandi teisest poolest ja käesolevast sajandist. Need probleemid muutusid aktuaalseks kogu rahvusvahelises ulatuses.

3. NSV Liidus väljatöötatud matemaatikaprogrammi projekti esimene variant avaldati arutamiseks 1965.a. Seda projekti korrigeeriti korduvalt. Katseõpikute aluseks olev programm avaldati 1968.a. Üleminek matemaatika koolikursuse uuele sisule lõppes põhiliselt 1976/77. õppeaastal.

4. Vaatamata sellele, et matemaatika oli kuulutatud üleliiduliseks õppeaineks, pidas Eesti NSV Haridusministeerium ja matemaatika ainekomisjon väga tähtsaks jätkata juba varem alustatud tegevust matemaatikaprogrammi ja -õpikute täiustamisel. Üleliidulise tüüpprogrammi projekt andis selleks ka soodsaid võimalusi, sest nii mõnedki tüüpprogrammi koostamise põhimõtted olid eesti õppekeelega koolis juba realiseeritud.

5. Uue programmiprojekti koostamisel juhinduti endiselt nõudest, et lõppkokkuvõttes oleks eesti õppekeelega üldhariduskooli lõpetaja õppinud kõiki neid samu teemasid, mis on

ette nähtud üleliidulise tüüpprogrammiga. Märkimisväärseid erinevusi on aga õppematerjali paigutuses ja käsitlese meetodikas. Olulisemad lahkuminekud tüüpprogrammist: matemaatika õpetamine ühe õppeainena, kümnenäsmurdude õpetamine enne harilikke murde, propedeutilise ruumigeomeetria teemade hajutamine IV-VIII klasside vahel, Cavalieri printsiibi rakendamine ruumalavalemite tuletamisel VIII klassis, hilisem üleminek deduktiivsele arutlusviisile ja loobumine algmõistete ja aksioomide üksikasjalikust väljaeraldamisest 8-klassilises koolis, vanemate klasside ruumigeomeetria rajanemine vektorarvutusele jt.

6. Matemaatika õpetamisel uute programmide ja õpikute järgi on ilmnenu ka mitmeid kitsaskohti: programmi suur maht, sellest tingitud ajapuudus, õpilaste ebarahuldav arvutamisoskus, pealiskaudsus mõnede oluliste mõistete ja seoste tundmises jm.

7. NLKP KK ja NSV Liidu MN 1977.a. detsembrimääruse "Üldhariduskoolide õpilaste õpetamise ja kasvatamise ning nende tööks ettevalmistamise edasisest täiustamisest" valgusel toimub käesoleval ajal matemaatikaprogrammide ja -õpikute järjekordne läbivaatamine.

KEEMIA ÕPETAMISE ARENGUJOONI NÕUKOGUDE EESTI KOOLIS

V ä i n o R a t a s s e p p

Eesti NSV Pedagoogika Teadusliku Uurimise Instituut

Keemia õpetamine eesti nõukogude koolis on läbi teinud märkimisväärse arengu. Meil kujunes tegelikult välja süstemaatiline keemiateaduse aluseid kajastav keemiaõpetus. Keemia õpetamise taseme järsk tõus sõjajärgsetest aastatest alates oli seotud nõukogude kooli kogemuste rakendamisega meil, ning teiselt poolt tugeva meetodikute-entusiastide kaadri olemasoluga (N. Rägo, K. Kärk, K. Prinkman jt.).

Seoses NLKP ja Nõukogude valitsuse erilise tähelepanuga keemiateaduse ja -tööstuse arendamisele on rea aastaküm-

nete jooksul seatud kõrgendatud nõudeid nii õppeprogrammidele, õpikutele kui ka õpetajate töö tõhususele. Pidevalt on päevakorras olnud keemia õpetamise teadusliku taseme tõstmine, tihedam side eluga, õppeaine kasvatusliku mõju suurendamine.

Keemia-alase metoodilise mõtte arengut soodustavaks teguriks eesti nõukogude koolis on olnud originaalõpikute ja muu õppe-metoodilise kirjanduse järjepidev koostamine-kasutamine. Õpikute, metoodiliste abimaterjalide ning hiljem õppe-metoodiliste komplektide koostamise, vabariiklikus keemiakomisjonis läbisarutamise ja koolides katsetamise vaevanõudvas tegevuses kujunes ja karastus uus autorite kaader (H. Karik, H. Einer, K. Tamm, L. Paaver, J. Vene, V. Pedak, A. Tõldsepp, S. Randmaa, H. Laanpere, V. Ratassepp jt.) ning arenes tihe koostöö metoodikute ja tegelike õpetajate vahel. On märkimisväärseks saavutuseks, et õppe-metoodilise kirjanduse koostamine rajaneb viimasel aastakümnel pedagoogilistel uurimistulemustel.

Keemia õpetamise arengu oluliseks jooneks meie koolis on olnud aine omandamise reproduktiivse tasandi pidev üleminek produktiivsele tasandile, mida iseloomustab teadmiste aktiivne valdamine. Edasiviivateks sammudeks sellel teel on olnud õpilaste individualiseeritud iseseisva töö uurimine (E. Meidla, H. Mauer, V. Ratassepp jt.), programmõppe uurimine keemia õpetamisel (I. Lust, A. Tõldsepp, J. Vene jt.), keemia-alaste praktiliste tööde korraldamise didaktilis-metoodiline läbitöötamine (A. Tõldsepp, H. Karik, V. Ratassepp jt.), laboratoorse töö tehnika (V. Pedak), klassiväliste katsete tehnika ja metoodika (K. Tamm, H. Einer) küsimuste läbitöötamine, õppematerjali ülesehituse uurimine (A. Tõldsepp, M. Tammeorg), keemiakursuses teadusliku informatsiooni kajastumise uurimine (H. Karik) jm.

Keemia-alastes metoodilistes töödes on saadud üle retseptuaalsest suunast ning keemia õpetamise ülesandeid käsitletakse komplekselt. Tõhustunud on teoreetiline uurimistöö. On uuritud õppe- ja kasvatusöö kompleksuse ja ühtsuse metodoloogilisi aluseid (A. Tõldsepp, V. Ratassepp), ül-

distava keemia kursuse sisu ning vastavat õppemetoodilist komplekti (H. Karik, V. Ratassepp) jm.

Uutele alustele on rajatud keemiaõpetajate kvalifikatsiooni tõstmine. Sellekohaste vajaduste väljaselgitamiseks korraldatakse õpetajate suvekursustest osavõtjaile ankeetküsitlusi (S. Randmaa, A. Tõldsepp). Regulaarseks ja huvitavaks on muutunud telekooli keemiasaated (A. Tõldsepp, A. Koorits jt.). VÕT-i väljandel ilmub regulaarselt teaduslik-metoodiline kogumik "Keemia õpetamise küsimusi".

Keemia õpetamist suunab Eesti NSV Haridusministeeriumi keemia ainekomisjon ning õppekirjanduse koostamist keemia õppekirjanduse töögrupp Eesti NSV PTUI juures. Iga viie aasta järel korraldatakse vabariiklik keemia õpetajate teaduslik-metoodiline konverents, kus seatakse muu hulgas uued suunad edasiseks tööks.

SISUKORD

Saateks	3
<u>Nõukogude kool ja pedagoogika Eestis Oktoobrirevolutsiooni perioodil</u>	
<u>Usinš, V.</u> Nõukogude kooli kujunemine Lätis Oktoobrirevolutsiooni perioodil	5
<u>Elango, A.</u> Oktoobrirevolutsiooni mõju eesti pedagoogilise mõtte arengule	7
<u>Tiik, A.</u> Laste kehalisest arendamisest eesti rahvapedagoogikas (võrreldes nõukogude pedagoogikaga)	10
<u>Nõukogude kooli ja pedagoogika kujunemise ettevalmistamine Eestis aastatel 1920-1940</u>	
<u>Elango, Ü.</u> Eesti õpetajate sidemeist Nõukogude Liidu hariduseluga 1920.-1930. aastail	13
<u>Liimets, H.</u> Joh. Käisi kujunemine nõukogude pedagoogiks	16
<u>Benno, A.</u> Joh. Käis rühmatöö arendajana Eestis	18
<u>Pau, T.</u> Koolivõimlemise olukord Eestis nõukogude võimu taaskehtestamisel	21
<u>Arold, V.</u> Kooliaiad Eestis enne ja pärast nõukogude võimu kehtestamist (1940)	25
<u>Eesti kool ja pedagoogika nõukogude võimu taastamise perioodil (1940-1941)</u>	
<u>Laul, E.</u> Nõukogulikule õppetööle üleminek Eesti koolides 1940/41. õppeaastal	29
<u>Nedzvetski, B.</u> Eesti õpetajaskonna lülitumine pioneeritöösse pärast juunipööret	32
<u>Palamets, H.</u> Kõrghariduse ümberkorraldamine Eesti NSV-s ja Tartu Riiklik Ülikool 1940/41. õppeaasta kevadsemestril	35

<u>Kotsar, K.</u>	Kesk- ja kutsekooliõpetajate ettevalmistamisest Eestis 1940/41. õppeaastal	37
<u>Valmis, A.</u>	Emakeeleõpetuse probleeme nõukogude võimu esimesel õppeaastal (1940-1941)	41
<u>Lootsaar, E.</u>	Eelkoolikasvatus Eestis enne ja pärast nõukogude võimu taastamist 1940. aastal ...	44

Nõukogude kool ja pedagoogika Eesti NSV-s pärast Suurt Isamaasõda

<u>Liim, A.</u>	Tartu Riikliku Ülikooli üliõpilaskonna sotsiaalne ja rahvuslik koosseis aastail 1944-1979	47
<u>Kennik, A.</u>	Pedagoogilise keskhariduse dünaamikast Eesti NSV-s (1944-1974)	50
<u>Ots, J.</u>	Kümme aastat VÕT-i kursuste süsteemi, selle sisu ja organisatsioon	54
<u>Raudsepp, L.</u>	ÜPUI panus Nõukogude Eesti pedagoogilise mõtte kujunemisse	57
<u>Kits, A.</u>	Üldhariduskoolide võrgu areng Eesti NSV linnades aastatel 1944-1950	60
<u>Alumäe, S.</u>	Teadliku enesekontrolli õpetamise idee areng nõukogude koolis	64
<u>Rannap, H.</u>	Muusikahariduse ümberkorraldamisest Nõukogude Eestis	67
<u>Roosma, S.</u>	Naisvõimlemise kujunemine Nõukogude Eestis	70
<u>Mäepalu, E.</u>	Kehaline kasvatus eesti koolides Suure Isamaasõja ajal nõukogude tagalas	73
<u>Maanso, V.</u>	Emakeeleõpetuse arengusuundi Nõukogude	
<u>Villand, L.</u>	Eestis	74
<u>Prinits, O.</u>	Koolimatemaatika arengust Nõukogude Eestis	76
<u>Telmaa, A.</u>	Koolimatemaatika arenguhooni eesti õppekeelega koolis aastatel 1965-1980	78
<u>Ratassepp, V.</u>	Keemia õpetamise arenguhooni Nõukogude Eesti koolis	79

ФОРМИРОВАНИЕ СОВЕТСКОЙ ШКОЛЫ В ЭСТОНИИ.
Тезисы научной конференции, посвященной 40-й
годовщине Эстонской ССР.
На эстонском языке.
Тартуский государственный университет.
ЭССР, 202 400, г.Тарту, ул. Пяксооли, 18.
Vastutav toimetaja A.Elange.
Korrektor V.Raudik.
Paljundamisele antud 03.11.1980.
MB 09656.
Formaat 30x42/4.
Kirjutuspaber.
Masingakiri. Rotaprint.
Tintrükipoognaid 4,88.
Arvestuspoognaid 3,96.
Trükipoognaid 5,25.
Trükiarv 200.
Tell. nr. 1191.
Tasuta.
TRÜ trükikoda, ENSV, 202400, Tartu, Pälsoni, 14.